

Михайло ШВАГУЛЯК

**МАЛОВІДОМА СТОРІНКА
ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ
ПЕРЕДОДНЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(З історії Контактного Комітету. 1937—1939 роки)**

При висвітленні теми дослідження автор керувався такими міркуваннями.

1. Аналіз фактів, що стосуються створення та діяльності Контактного Комітету (КК), проливає світло на важливі аспекти українського національного руху Галичини в умовах передвоєнних політичних криз та ускладнення ситуації українців у Польщі та в інших державах.

2. Оскільки йдеться про подію, яка ще не стала предметом наукового аналізу, то всі дотеперішні відомості про Контактний Комітет обмежені скупими і не зовсім точними визначеннями в "Енциклопедії українознавства"¹ та мемуарах І. Кедрина-Рудницького². Лише останнім часом вийшла з друку стаття автора даного дослідження, у якій заторкується діяльність Комітету під час німецько-польського дипломатичного конфлікту навесні та влітку 1939 р.³

3. У науковий обіг необхідно ввести багатий джерельний матеріал, що стосується предмета нашого зацікавлення. Найбільший інтерес становлять, безумовно, записи про хід засідань та інші заходи КК, зроблені їх учасником Осипом Назаруком.

Прагнення досягнути проблему в комплексі визначило зміст і структуру статті. Виникнення Контактного Комітету, формування на його основі нового національно-політичного центру, спроби випрацювання нових політичних візій та створення загальнонаціонального проводу — таке основне коло питань, що розглядаються в ній.

Хронологічно дослідження охоплює час від перших контактів між представниками різних політичних партій та організацій восени 1937 р. до припинення праці Контактного Комітету наприкінці серпня 1939 р.

¹ Енциклопедія українознавства: Словникова частина.— Зшиток 14.— С. 1116—1117.

² Кедрин І. Життя—Події—Люди: Спомини і коментарі.— Нью-Йорк, 1976.— С. 287—288.

³ Швагуляк М. Західноукраїнська суспільність напередодні та під час німецько-польської війни 1939 р. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.— К., 1993.— Вип. 1.

ПОЧАТОК МІЖПАРТІЙНИХ КОНТАКТІВ ТА ЇХ КОНСТИТУЮВАННЯ

Контактний Комітет виник унаслідок тих процесів, що супроводили суспільно-політичне життя Галичини наприкінці 30-х рр. У поділеному на різні табори українському зорганізованому громадянстві у цей час дедалі чіткіше проглядалася тенденція до пошуку порозуміння і випрацювання спільної політичної лінії. У 1937 р. ця проблема стала предметом дискусій у проводах партій, про неї багато писали політичні часописи. "В останніх часах, — констатував радикальний "Громадський голос", — українська преса широко заговорила про потребу в нас консолідації"⁴. Прагнення консолідації мотивувалося змінами у міжнародному становищі та внутрішньополітичному житті, які могли дати у майбутньому вагомі наслідки для української нації.

Уважно спостерігаючи за розвитком подій у світі, українські політики вбачали у них початок перерозподілу сил між провідними державами, що віщував швидкий злам існуючої системи міжнародних відносин, зокрема поверсальських порядків у Центрально-Східній Європі, складовою частиною яких був існуючий статус українських земель. Приєднання восени 1937 р. Італії до так званого Антикомінтернівського пакту розцінювалося ними як вирішальний крок на шляху створення політичного блоку націоналістичних держав, який потенціально мав стати головною антирадянською силою, що в майбутньому своєю динамічною політикою повинна була висунути на порядок дня українське питання⁵. Щоб така ситуація, коли українська справа знову опиниться у центрі міжнародної політики, не застала українську суспільність зненацька, міркували галицькі політики, вона мусить готуватися до неї заздалегідь⁶. Йшлося передусім про певні форми згуртування національно-політичних сил.

До єдності спонукало і те трагічне становище, в якому опинилося у той час населення Наддніпрянської України. Аналізуючи повідомлення радянських та міжнародних засобів інформації про нову хвилю репресій проти керівних діячів з партійного і державного апарату, офіцерів Київського військового округу, духовенства Православної Церкви, часописи доходили висновку, що розгортається широkozакроена пацифікація України, яка є виявом нового наступу московського націоналізму⁷.

Основним чинником, що робив справу консолідації різних українських політичних течій гостроактуальною, був, зокрема, стан польсько-українських взаємин і ситуація на українських землях під Польщею. На той час стало очевидним, що так звана політика нормалізації цих взаємин, здійснювана на основі угоди між урядом Польщі і проводом Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО) з весни 1935 р., не виправдала сподівань української сторони. За більш ніж два роки ведення "нормалізаційного" курсу польський уряд не задовольнив жодної з істотних вимог, висунутих українськими представниками при укладенні уго-

⁴ Левинський В. Війна чи мир в українському громадянстві? // Громадський голос.— 1937.— 23 жовт.

⁵ Гал. Протикомуністичний фронт і Україна // Діло.— 1937.— 13 листоп.

⁶ Левинський В. Війна чи мир...

⁷ Див.: Новий наступ московського націоналізму // Мета.— 1938.— 26 черв.

ди, і насамперед вимоги про надання українським землям, що входили до складу польської держави, статусу автономії. За той час становище українців у галузі шкільництва, вищої освіти, працевлаштування на державну службу, розвитку і вивчення української мови не лише не поліпшилось, а й погіршувалося. Було зрозуміло, що правлячий режим не хоче йти на серйозні реформи у національній політиці.

Такий вислід нового політичного курсу польської держави сприяв еволюції настроїв українського громадянства супроти неї. Вичікування і надії деяких груп інтелігенції на політику "нормалізації" переросли у розчарування, яке дедалі більше набиало характеру невдоволення. Навіть головний "архітектор" цієї політики з українського боку голова УНДО Василь Мудрий, підводячи підсумок дворічного її проведення, у липні 1937 р. змушений був визнати, що "нормалізація" дала українцям "багато розчарувань, а мало позитивного"⁸. Неприхильне ставлення усе ширших кіл громадянства до цього політичного курсу знайшло свій вияв у позиціях українських політичних сил: усі партії, за винятком, звичайно, УНДО, виступали з гострою критикою політики "нормалізації". Зрештою, й ставлення УНДО до цього питання на той час не було вже одноставним. У середині 1936 р. тут на ґрунті невдоволення "нормалізацією" зродилася і з часом набрала сили опозиція до партійного проводу, очолюваного В. Мудрим. До опозиції, що гуртувалася довкіл найавторитетнішої української щоденної газети "Діло", входило ряд визначних діячів партії: К. Левицький, В. Кузьмович, І. Кедрин-Рудницький, І. Німчук, Г. Тершаковець, О. Луцький. Опозиційна група не була організаційно оформлена, але фактичним її лідером став бувший голова партії Дмитро Левицький.

Настрої невдоволення політикою уряду поєднувалися з почуттям тривоги і обурення української суспільності діяльністю різних польських організацій, що активізувалися у час "нормалізації". Польська громадськість поставилася неприхильно до нового політичного курсу, але різні її групи критикували уряд зі своїх позицій. Якщо частина консерваторів дорікала за те, що він недостатньо виконує взяті перед українською стороною у 1935 р. зобов'язання, то націоналістичні угруповання, зокрема так звані "кресові" організації, звинувачували власті у надмірних поступках українцям і наданні їм привілеїв коштом польського населення у Галичині⁹.

У містах та містечках Галичини влаштовувалися маніфестації та мітинги за участю не лише прибічників національної демократії (ендеції), а й представників проурядового об'єднання під назвою "Табір Національної Єдності" (OZN), на яких лунали заклики до створення єдиного антиукраїнського фронту поляків. З перших місяців "нормалізації" вживалися практичні заходи з метою реалізації цих вимог. 23 листопада 1935 р. на конференції у Львові, у якій взяли участь представники найбільших польських організацій з Галичини, створено Секретаріат Порозуміння Польських Суспільних Організацій (СППОС). Він став центром координації діяльності усіх польських організацій, що зосереджувалися на те-

⁸ Свобода. — 1937. — 11 лип.

⁹ Dunin-Borkowski P. Blieski i cienie normalizacji // Biuletyn Polsko-Ukraiński. — 1937. — N 5. — S. 52.

риторії краю. У 1937 р. під дахом СППОС уже гуртувалося 77 організацій¹⁰. Праця, що мала на меті зміцнення і розширення польської присутності на українській етнографічній території та поступову асиміляцію корінного населення, набирала планового і послідовного характеру.

Діяльність СППОС та зв'язаних з ним товариств ініціювали та підтримували польські урядові і передусім військові кола, вплив яких на державну політику Польщі у другій половині 30-х років значно зріс. Примітно, що військовики очолювали як сам СППОС, так і цілий ряд "союзів", що підпорядковувалися йому. Усі вони, за свідченням І. Кедрина-Рудницького, "були запряжені до воза національної політики, націлені на асиміляцію "національних меншин"¹¹.

Восени 1937 р. відбулися численні з'їзди та інші заходи цих організацій, що відверто задекларували свої цілі. Рада СППОС виступила на початку листопада зі спеціальною заявою у справі польсько-українських взаємин, у якій закликала польський народ підтримати боротьбу "кресових" організацій в Галичині за здобуття переваги експансії місцевого польського громадянства над "непольськими націоналізмами", щоб забезпечити тривку приналежність тих земель до Польщі¹².

Українські політичні кола були занепокоєні широкомасштабною антиукраїнською діяльністю польських організацій у Галичині. Оцінюючи декларацію СППОС як логічне завершення "ендецької програми про польську національну однорідність польської держави", католицький тижневик "Мета" писав: "Сьогодні для нас важніше те, що проголошено тотальну експансію польщини, всебічний її наступ на наші національний і господарський стан посідання"¹³. Українська суспільність звертала увагу на ту обставину, що вирішальне слово у національній політиці Західної України належить громадським чинникам з крайніми націоналістичними поглядами. Їх пресинг на уряд у поєднанні із сваволею місцевих органів влади робили цю політику непередбачуваною щодо українського населення.

Українська преса писала про нагальну необхідність протиставитися зорганізованому походові проти українців. Як зазначала "Мета", відповіддю на нього могло бути "узгіднення нашої національно-культурної і господарсько-економічної творчості, визволення найглибших вартостей української нації для всебічної творчості, солідарність у починах усіх верств і відломів української нації, де вони не находилися б, де вони не жили б"¹⁴.

Підтримуючи ідею національної консолідації перед лицем згуртування польського "кресового" громадянства та в очікуванні прийдешніх міжнародних потрясінь, українські лідери сходилися на тому, що розв'язання цього завдання вирішальним чином залежатиме від розвитку взаємин між провідними політичними течіями суспільства. Тим часом національно-політичне життя перебувало у стані кризи, що проявлялася у надто

¹⁰ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 492, оп. 1, спр. 45, арк. 22.

¹¹ К е д р и н І. Життя—Події—Люди. — С. 339.

¹² Ilustrowany Kurier Codzienny. — 1937. — 7 listop.

¹³ Одинока відповідь // Мета. — 1937. — 14 listop.

¹⁴ Т а м ж е.

гострих суперечках та взаємному побороюванні партій і організацій. Напруга цих відносин в окремі моменти характеризувалася як "домашня війна серед українського громадянства"¹⁵. Особливо негативно впливала на внутрішньополітичну ситуацію в українському суспільстві затяжна полеміка між його провідними силами — УНДО і Українською Соціалістично-Радикальною Партією, внаслідок чого було припинено розпочату в 1933 р. кампанію за скликання Всеукраїнського Національного Конгресу¹⁶. Хоча Підготовчий Конгресовий Комітет (ПКК), до складу якого входили лідери всіх основних угруповань Галичини та еміграції, формально продовжував існувати, насправді з літа 1935 р. він не вів жодної діяльності.

Ще більші суперечності існували між легальним сектором українського громадянства і націоналістичним підпіллям, представленим Організацією Українських Націоналістів. Провідники ОУН звинувачували партії в опортунізмі та зрадництві. У свою чергу лідери та преса останніх різко критикували політику підпілля за революційні методи боротьби, вбачаючи у них загрозу існуючій українській партійно-політичній системі та налагодженому культурному й господарському життю.

Речники консолідації усвідомлювали усю складність цього завдання. Більшість з них не мала ілюзій щодо можливості злиття різних ідеологічних течій національного руху: політична диференціація суспільства давно стала реальністю, і з цим треба було рахуватися. Провідники партій, організацій і груп, що стояли на позиціях неприйняття політичного курсу "нормалізації", пропонували, відкинувши усі ідейно-політичні незгоди та суперечки, укласти угоду про спільний захист національних інтересів і здобутків. Представникам так званого творчого націоналізму, що гуртувалися у Фронті Національної Єдності (ФНЕ), вона уявлялася як "порозуміння українських упорядкованих усередині й явних [...] груп, здібних ще до політичної боротьби"¹⁷. Лідери УСРП, з огляду на складності у взаєминах між партіями, вважали доцільним укласти між ними перемир'я або громадянський мир¹⁸. Розвиваючи цю думку, крайовий конгрес радикалів-соціалістів наприкінці грудня 1937 р. прийняв постанову, у якій висловився за "консолідацію здорових сил народу для оборони його прав"¹⁹. До ідеї міжпартійного порозуміння схилялося керівництво нечисленного консервативного угруповання — Української Народної Обнови (УНО), що діяло під патронатом станиславівського єпископа Григорія Хомишина. Активним прибічником цього задуму був, зокрема, один з провідних діячів УНО, редактор тижневика "Нова Зоря" О. Назарук.

За пошук згоди між різними політичними силами виступала опозиційна група в УНДО, у якій виділявся своєю ініціативністю редактор тижневика "Мета" Володимир Кузьмович. Прагнення політичних кіл до згуртування знаходило підтримку керівництва Греко-Католицької Церкви і передусім митрополита Андрея Шептицького. Прихильників ідеї кон-

¹⁵ Левинський В. Війна чи мир...

¹⁶ Див.: Сосновський М. Шляхи реалізації концепції всеукраїнської єдності // Перший Світовий Конгрес Вільних Українців: Матеріали.— Вінніпег, Нью-Йорк; Лондон, 1969.— С. 31.

¹⁷ Наказ хвилі // Українські вісті. — 1937. — 15 листоп.

¹⁸ Левинський В. Війна чи мир...

¹⁹ Громадський голос.— 1937.— 31 груд.

солідатції єднало прагнення зупинити дотеперішній курс польсько-української “нормалізації” і створити умови для самостійної української політики.

З огляду на велику популярність у суспільстві гасла національної єдності своє ставлення до цієї справи вирішили висловити і провідники “нормалізаційного” курсу — лідери УНДО. У тижневику “Свобода” — офіційному органі партії з’явилася велика стаття головного редактора Зенона Пеленського, присвячена проблемі консолідації²⁰. Загалом підтримуючи саму ідею згуртування національно-політичних сил, автор заперечував можливість її здійснення шляхом домовленості і порозуміння між провідниками і штабами різних політичних груп. Натомість пропонувався такий варіант консолідації, “коли в цій невгаваючій боротьбі українців між собою перемаже в кінці одна група, одна партія, один напрямок”²¹. Твердячи, що тою групою, яка повинна врешті перемогти, має стати УНДО, він водночас підтверджував готовність партійного проводу продовжувати свій дотеперішній політичний курс супроти польської держави²².

Внаслідок відмови керівництва УНДО від пошуку шляхів консолідації з іншими угрупованнями, ці дії відбувалися без участі групи В. Мудрого і всупереч їй. Перші кроки з метою виявлення взаєморозуміння між представниками українських партій та організацій були зроблені у вересні—жовтні 1937 р. У зондувальних акціях, що відбувалися у формі бесід тет-а-тет, брали участь від УСРП редактор тижневика “Громадський голос” Матвій Стахів і Михайло Матчак, від УНО — О. Назарук, від Союзу Українок — голова організації Мілена Рудницька, від унівської опозиції — один з керівників видавничої спілки “Діло” Д. Левицький і член редколегії газети В. Кузьмович²³.

Певний вплив на подальші рішення галицьких політиків мав візит до Львова у жовтні 1937 р. відомої громадської діячки, члена закордонної частини Підготовчого Конгресового Комітету з осідком у Празі Софії Русової та бесіда у тісному колі за її участю, що відбулася в “Народній Гостиниці” 19 жовтня. Під час зустрічі, у якій взяли участь О. Назарук, Д. Левицький, М. Стахів і Петро Костюк (член УСРП), йшлося про можливість активізації руху за скликання Всеукраїнського Національного Конгресу, що було головною метою приїзду С. Русової²⁴. Обмін думками, у ході якого проаналізовано становище українців у польській державі та за кордоном, виявив близькість точок зору, зокрема в оцінках провалу польсько-української “нормалізації” та політичного курсу офіційного проводу УНДО²⁵. Ця подібність поглядів і сам факт першого за час “нормалізації” зібрання чільних українських політиків з різних таборів, безумовно, посилили в них усвідомлення потреби і можливості міжпартійного порозуміння на крайовому ґрунті.

²⁰ Пеленський З. Тверда боротьба чи гнилий компроміс? // Свобода.— 1937.— 22, 28 серп., 5, 19 верес.

²¹ Свобода.— 1937.— 5 верес.

²² Там же.— 19 верес.

²³ ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 201, арк. 128 зв.— 130 зв.; спр. 212, арк. 10 зв.— 11 зв.

²⁴ Там же.— Спр. 212, арк. 4.

²⁵ Там же.— Арк. 7—8.

Невдовзі після згаданої зустрічі поживалися зондувальні бесіди між представниками різних угруповань. Ініціатором їх був В. Кузьмович, який виступив з пропозицією організувати збірну акцію протесту українських політичних та громадських осередків супроти інтенсифікації антиукраїнської діяльності польських "кресових" організацій. Цей намір схвалювали і підтримували глава УГКЦ митрополит А. Шептицький і станиславівський єпископ Г. Хомишин²⁶. Такий колективний захід мав не лише продемонструвати властям і польським націоналістичним товариствам одностайну і рішучу незгоду з ситуацією, у якій опинилися українці в Польщі, а й покласти початок процесові зближення між партіями та організаціями²⁷. Вислідом згаданих розмов була ухвала про скликання спеціальної наради у цій справі²⁸.

Умовлене зібрання відбулося 4 листопада 1937 р. у помешканні голови Української Соціал-Демократичної Партії (УСДП) Володимира Старосольського. У ньому окрім господаря домівки взяла участь В. Кузьмович, О. Назарук, М. Стахів і, як вказано у записах О. Назарука, "ще один радикал"²⁹. Правдоподібно, це був П. Костюк. Народа поклала початок міжпартійним контактам, що тривали аж до початку Другої світової війни.

На початковій стадії цих зустрічей у центрі уваги їх учасників стояло питання організації спільного протестаційного виступу українських політичних та громадських чинників. Було вирішено, щоб митрополит А. Шептицький, з огляду на його високий загальнонаціональний авторитет, скликав нараду провідних діячів західноукраїнських політичних та громадсько-політичних організацій, на якій була б прийнята спільна заява³⁰. Ця акція мала набути якнайширшого розголосу.

Розмови стосувалися передусім двох питань: випрацювання спільного документа та визначення кола учасників акції. На розгляд наради 10 листопада 1937 р. були подані два проекти декларації, підготовлені О. Назаруком і М. Стахівим, які потім були скомпільовані в один. На засіданні, що відбулося 16 листопада, О. Назарук подав відредагований ним остаточний проект документа³¹. Основна ідея його, як зазначалося у вступній частині, полягала в тому, щоб подати спільний погляд єпископів та громадських діячів "на ситуацію українського народу в Польській державі і на головну передумову відповідного поведіння збірного життя нашого на будуче"³².

Оцінюючи ситуацію, у якій опинилися українці, автори документа підкреслювали, що після укладення "нормалізаційної" угоди вона "погіршилася очевидно і на всіх областях публічного життя". Одну з основних причин такого невідрадного становища вони вбачали у політиці держави. Разом з тим звучали гострі звинувачення на адресу політичного курсу УНДО. Посилення внутрішніх недуг українського національного

²⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 212, арк. 10 зв.— 12.

²⁷ Там же.— Арк. 11 зв.

²⁸ Там же.— Спр. 201, арк. 135 зв.

²⁹ Там же.— Спр. 212, арк. 12 зв.

³⁰ Там же.— Арк. 10 зв., 13 зв.

³¹ Там же.— Арк. 24.

³² Там же.— Спр. 28, арк. 1.

життя останнього часу залежало значною мірою від того, що “провід одної політичної групи нагло, несподівано і беззастережно перейшов на т. зв. нормалізаційну політику [...] Сам цей перехід значної частини політичних діячів на другий бік без відповідних гарантій став джерелом внутрішнього українського ослаблення та потягнув за собою ті лиха, які нищать наш народний організм”³³.

Центральним пунктом конструктивної частини проекту був заклик до консолідації. Автори пропонували випрацювати кодекс поведінки громадських та політичних угруповань, дотримання якого сприяло б оздоровленню українського політичного життя. У документі вказувалися норми, які пропонувалося покласти в основу міжпартійних відносин: вести боротьбу між різними течіями “способами якнайбільше тактовними й етичними”; не ослаблювати взаємно українських організацій, почавши від церковних; обстоювати політичні та теоретичні протиріччя “тільки політичними і теоретичними аргументами”³⁴.

Обговорення запропонованого проекту затягнулося. Між тим до учасників контактних зустрічей прилучилися лідер унівської опозиції Д. Левицький, голова Союзу України М. Рудницька і провідник ФНС Д. Паліїв, що, безумовно, позначилося на ході дискусії. Істотні розбіжності окреслилися в оцінках політики “нормалізації”. Соціалісти критичували самі засади угоди між урядом і керівництвом УНДО з 1935 р. М. Стахів наполягав на збереженні у спільній заяві тези про те, що “нормалізаційна політика в заложенні кепська”, вимагав від унівської опозиції приєднатися до колективного осуду цього політичного курсу свого партійного проводу³⁵. Представники групи “Діла” обстоювали думку, що первісний задум порозуміння з державою і його основні принципи були правильні, але група В. Мудрого у процесі їх реалізації відступила від них. “Не сам курс нормалізації пошкодив, а висування Мудрого, який страшно змінився *in minus*. Констеляція була не зла”, — твердив В. Кузьмович³⁶.

Розбіжності поглядів у політичній дискусії з приводу положень проекту заяви утруднювали випрацювання спільного документа. Але найбільш складною виявилася практична організація протестаційної акції, зокрема визначення кола партій та організацій, які мали підписати спільну декларацію.

Згідно з первісним наміром, до участі в акції передбачалося залучити увесь спектр українського суспільно-політичного життя Галичини і навіть Волині — від лівих угруповань до крайньо правих, включно з осередками націоналістичного підпілля. За свідченням В. Кузьмовича, переговори на цю тему велися з усіма політичними силами, за винятком комуністів і керівництва УНДО³⁷.

Однак учасники нарад були одноставні в тому, що без УНДО консолідаційний процес неможливий. При цьому брався до уваги не лише великий вплив партії в українському суспільстві, а й її центристський

³³ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 28, арк. 5.

³⁴ Там же. — Арк. 5—6.

³⁵ Там же. — Арк. 31 зв.

³⁶ Там же. — Арк. 17.

³⁷ Там же. — Арк. 35 зв.

характер, здатність сприяти поєднанню політичних сил, що стоять на протилежних позиціях. Наголошуючи на цих моментах, М. Рудницька 13 грудня заявляла: "Скрайні табори не можуть з собою кооперувати, коли нема центра-групи [...] Отже, без центра годі перевести консолідацію"³⁸. Тому питання про можливість участі УНДО у спільному заході широко дискутувалося на засіданнях представників партій.

Вважаючи провід УНДО головною перешкодою на шляху зближення партії з іншими угрупованнями, учасники контактів обмірковували різні варіанти його нейтралізації. Врешті усі пристали на пропозицію В. Кузьмовича відкласти цю справу до з'їзду УНДО, що мав відбутися наприкінці грудня 1937 р., а потім був перенесений на початок січня 1938 р. Опозиція сподівалася, що на з'їзді вдасться прихилити на свій бік більшість делегатів і домогтися усунення від керма партії групи В. Мудрого³⁹.

Однак впевненості у сприятливому для групи "Діла" висліді майбутнього партійного з'їзду ні в кого не було. Серйозні сумніви щодо свого успіху мали і лідери опозиції⁴⁰. За таких умов проведення спільної протестаційної акції, що фактично залежала від ходу з'їзду УНДО, як і весь процес консолідації, могло опинитися під загрозою зриву. Через місяць після початку контактів перед представниками українських політичних угруповань постало питання про забезпечення своїх інтеграційних зусиль від випадковостей. Йшлося про надання їм стабільних та організованих форм. У цей час набрала актуальності думка, висловлена М. Стахівим ще на першому засіданні: "Коли мова про консолідацію, то треба створити щось трішкише, що могли б розбити хіба зовнішні відносини"⁴¹. До неї тепер схилялися й ті політики, які на перших порах сумнівалися у доцільності та можливості сталих міжпартійних зв'язків, віддаючи перевагу одноразовій спільній акції (наприклад, В. Старосольський).

Показово, що коли на засіданні 6 грудня 1937 р. пролунало запитання-пропозиція О. Назарука: "Чи годиться на правильний контакт наших груп без огляду на те, що вийде на з'їзді (УНДО)?", відповідь присутніх була одногласно ствердною⁴². Так виник новий представницький орган. Тут, на цьому ж засіданні, він був названий Контактним Комітетом⁴³.

Засновники вважали свій витвір, що, зрештою, засвідчила і його назва, тимчасовим, перехідним. Він мав діяти до укладення формального міжпартійного порозуміння⁴⁴. Ця думка відображена у регламенті КК, що був розглянутий і схвалений на наступному засіданні, 13 грудня. Окреслюючи його основну мету, автор проекту регламенту М. Стахів у вступному слові зазначав, що йдеться поки що про Контактний Комітет, "зав'язок консолідації"⁴⁵. Згідно з регламентом, КК творився для обговорення актуальних політично-суспільних питань. До нього входили гро-

³⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 28, арк. 36 зв.

³⁹ Там же.— Арк. 28—28 зв.

⁴⁰ Там же.— Арк. 31 зв.— 32.

⁴¹ Там же.— Арк. 14 зв.

⁴² Там же.— Арк. 33.

⁴³ Там же.— Арк. 33 зв.

⁴⁴ Там же.

⁴⁵ Там же.— Арк. 34.

мадяни згідно особистих позицій, а не як представники політичних структур. Функції Комітету обмежував пункт регламенту, у якому стверджувалося, що він не приймає конкретних рішень, обов'язкових для кіл, з яких походять його учасники. Регламент передбачав конспіративний характер діяльності КК. Всі дискусії у ньому засадничо не підлягали публічному оповіщенню, хіба за згодою його учасників. У КК встановлювався принцип консенсусу. Запрошення нового члена та зміна самих підстав діяльності Комітету також могли відбуватися лише за згодою усіх його учасників⁴⁶. Приватний характер новоствореного Комітету та свідення до його регламенту засади однаковості були своєрідним запобіжником на випадок можливого приєднання до нього УНДО. У такий спосіб засновники прагнули забезпечити себе від спроб лідерів цієї найбільшої партії здобути вирішальний вплив у Комітеті.

Хоч Контактний Комітет конституювався як дискусійний клуб, уже в той час з ним пов'язувалися далекосяжні принципи розрахунки. О. Назарук у листі до єпископа Г. Хомишина від 21 грудня 1937 р. зізнавався, що у Львові твориться центр української політики⁴⁷. Подальший розвиток подій засвідчив вчасність і доцільність цього заходу.

Не сповнилася надія учасників контактних зустрічей на організаційні зміни в УНДО і швидке прилучення його до спільних консолідаційних зусиль. V з'їзд партії, що проходив 4—5 січня 1938 р. у Львові, виявив слабкість внутрішньопартійної опозиції, яка, зокрема, не мала опори на периферії. Її спроба домогтися зміни керівництва партії не увінчалася успіхом: за дотеперішнім проводом стояла більшість делегатів. Головою партії знову обрано В. Мудрого. Правда, за згодою останнього до складу ЦК увійшли Д. Левицький, В. Кузьмович та інші опозиціонери. Але опозиції не вдалося провести до вищого керівного органу партії таких визначних своїх діячів, як сеньйор західноукраїнських політиків Кость Левицький і редактор "Діла" І. Кедрин-Рудницький⁴⁸.

Оцінка підсумків з'їзду УНДО в Контактному Комітеті була суперечливою. Інформуючи на засіданні 10 січня 1938 р. про його працю, Д. Левицький відзначав, зокрема, моральне зміцнення опозиції, якій, мовляв, вдалося провести на з'їзді ідею консолідації українських національних сил та здобути значне представництво в ЦК партії⁴⁹. В. Старосольський розцінив результат з'їзду як нічийний: "Ніхто не переміг [...] Мудрий не побідив і опозиція не програла"⁵⁰. М. Стахів, Д. Паліїв і М. Рудницька вважали, що дальше збереження в політиці УНДО "нормалізаційного" курсу і вислід виборів на з'їзді були успіхом групи В. Мудрого. Вони критикували опозицію за відсутність чіткої мети та нерішучість у боротьбі за керівництво партії⁵¹. Більшість учасників Комітету відкидала можливість співпраці з керівною групою УНДО⁵². Та й, зрештою, остання,

⁴⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 28, арк. 34.

⁴⁷ Там же.— Спр. 246, арк. 64 зв.

⁴⁸ Кедрин І. Життя—Події—Люди.— С. 268.

⁴⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 212, арк. 46.

⁵⁰ Там же.— Арк. 49.

⁵¹ Там же.— Арк. 47, 48 зв., 49 зв.

⁵² Там же.— Арк. 52.

зміцнивши свої позиції у партії, відверто висловлювалася проти порозуміння з іншими угрупованнями⁵³.

Таким чином, від задуму якнайшвидшого проведення протестаційної акції українських громадських та політичних чинників довелося відмовитися. Але представники партій і груп не занехали ідеї згуртування національно-політичних сил. Зберігши КК як конспіративний представницький орган, вони мали намір перетворити його на головний осередок координації консолідаційних зусиль. Підсумовуючи думки учасників дискусії про дальшу роль КК, Д. Левицький на засіданні 25 січня 1938 р. резюмував: "Отже, всі підносим потребу консолідації, як у поляків комітет порозуміння"⁵⁴.

На той час усталився склад КК. Не увінчався успіхом первісний задум залучити до співпраці молодіжні націоналістичні групи. Переговори В. Кузьмовича з редактором тижневика "Голос" Б. Кравцівим, запрошення останнього до участі в міжпартійних зустрічах закінчилися безрезультатно⁵⁵. Отже, основна група учасників засідань Комітету упродовж найближчого року мала такий вигляд: В. Кузьмович, Д. Левицький (опозиція УНДО), М. Стахів (УСРП), В. Старосольський (УСДП), М. Рудницька (Союз Українок, з липня 1938 р.— Дружина Княгині Ольги), О. Назарук (УНО), Д. Паліїв (ФНС).

Факт появи КК був значною подією на тлі загального розмежування, гострих суперечок та взаємного побороювання в українському політичному житті. Щоправда, сам цей витвір без двох реальних політичних чинників — ліберально-демократичного центру і націоналістичної правіці — мав усічену форму і репрезентував лише окремі, до того ж різні за своєю потужністю частини українського політичного спектру. Найповніше у Комітеті було представлене ліве, соціалістичне, крило. Але якщо зважити на організаційну та політичну слабкість УСДП, то значною політичною силою тут були лише соціал-радикали. Група "Діла" не могла претендувати на роль самостійного політичного чинника, оскільки вона організаційно перебувала у складі УНДО і йти на розрив з партією не зважувалася. Помітно зріс на той час політичний вплив в українському суспільстві Фронту Національної Єдності, хоча ця організація не була партією у повному значенні цього слова.

О. Назарук формально вважався представником УНО, але фактично ця організація на той час не виявляла ознак існування. Його позиції у Комітеті спиралися головню на авторитет католицької преси і передусім редакційної ним газети "Нова зоря". Отже, єдиною впливовою партією, представленою у Контактному Комітеті, залишалася УСРП.

КОНТАКТНИЙ КОМІТЕТ: ФОРМУВАННЯ НОВОГО ПОЛІТИЧНОГО ЦЕНТРУ

Неуспіх у справі організації спільної акції, яка б поклала початок широкого згуртування громадсько-політичних сил, спонукав учасників контактних зустрічей до зміни тактики. Не полишаючи надій на зміни

⁵³ ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 28, арк. 52.

⁵⁴ Там же.— Арк. 61 зв.

⁵⁵ Там же.— Арк. 24, 42 зв.

у керівництві та політиці УНДО і не відмовляючись від спроб усіляко цьому сприяти, вони водночас вирішили перенести центр ваги діяльності на конкретні суспільні справи. Контактний Комітет мав намір активізувати свої дії передусім у тих сферах національного життя, де найбільше відчувався тиск з боку держави та польських громадських організацій. Своїм втручанням у діяльність різних осередків Комітет намагався перебрати на себе функції загальнонаціонального центру, не даючи тим самим змоги проводу УНДО і УПР представляти інтереси усього українського суспільства.

Щоправда, конспіративний характер Комітету вкрай обмежував можливість його зв'язків з громадянством. Тому для виходу на широкий загал найдоцільніше було вдаватися до такого дійового засобу, як преса. Зазначимо, що у розпорядженні партій, організацій і груп, представлених у КК, була доволі потужна група видань: дві із трьох українських щоденних газет ("Діло" і "Українські вісті"), популярні і впливові часописи "Громадський голос", "Нова зоря", "Правда", "Мета", "Жінка", "Українка". Маючи у руках такий ефективний засіб впливу на суспільність, Контактний Комітет (а всі його члени були редакторами видань або членами видавничих спілок) вирішив використати його для гуртування української політичної преси, а при її посередництві і ширших кіл громадянства.

З'ясовуючи суть нової тактики, Д. Паліїв, один з її ініціаторів, на засіданні КК 9 березня 1938 р. заявив: "Нема політичного проводу на місці УНДА. Витворити його на місці УНДА — се справа довгих літ. Треба "Erzatz-y", щоб відобрати монополію офіційному УНДОВі, се піднесло б дух суспільності. Се може зробити лише Контактний Комітет: єдиний можливий спосіб через пресу"⁵⁶. Учасники Комітету вирішили започаткувати спільні акції представників політичних видань.

Вперше українську пресу різних напрямків вдалося згуртувати у зв'язку з заборонаю властями вживати у друці терміни "Галичина" і "галицький". Розпорядження державної влади викликало крайнє обурення не лише української інтелігенції, а й селянства. По селах відбувалися протестаційні віча⁵⁷. У справу втрутилася польська преса. "Dziennik Polski" у номері за 18 лютого 1938 р. вмістив полемічну статтю проти історичної назви краю, у якій доводив, що термін "Галичина" служить лише цілям "української агітації"⁵⁸. Керівники української преси вирішили висловити свій спільний протест проти дій цензури. 16 лютого у редакції "Діла" скликано нараду редакторів газет і журналів, на якій вирішено відрядити спільну делегацію до Львівського воєводства. 21 лютого воєводу Альфреда Білика відвідала делегація з одинадцяти чоловік, які представляли українські видання усіх без винятку політичних напрямків⁵⁹. Представники преси, від імені яких говорив редактор "Діла" І. Кедрин-Рудницький, протестували проти несправедливого рішення адміністрації і надмірної прискіпливості цензури у багатьох інших випадках та вимагали скасування заборони на вживання термінів "Галичина" і "галицький"

⁵⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 28, арк. 90.

⁵⁷ Там же.— Спр. 240, арк. 5.

⁵⁸ Dziennik Polski.— 1938.— 18 lut.

⁵⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 240, арк. 15.

у публікаціях часописів⁶⁰. Така протестаційна акція дала результат — дискримінаційний захід властей було скасовано⁶¹.

Про дальший розвиток співпраці преси йшлося на засіданні КК 9 березня 1938 р. Попри відмінності у поглядах на характер цієї співпраці досягнуто домовленості у міру потреби скликати загальні зібрання представників преси, присвячуючи їх важливим подіям суспільного життя. Коло запрошених на них мало визначатися у кожному конкретному випадкові⁶².

Через кілька днів, 13 березня 1938 р., у редакції “Діла” зібралася перша з таких конференцій. 31 учасник її представляв 20 часописів. Дискусія на конференції стосувалася судового процесу, що відбувався тоді у Золочеві. На лаві підсудних опинилася група членів ОУН, яких звинувачували у вбивстві власників фільварку у Белзці (Золочівський повіт) Марії та її брата Мечислава Ясинських, що сталося 6 травня 1937 р. Як було встановлено на суді, звинувачені вчинили напад на польських землевласників з власної ініціативи і всупереч забороні проводу ОУН проводити експропріацію власного майна⁶³.

У прийнятому на пресовій конференції комунікаті висловлювалося негативне ставлення до тактики, “що послуговується таким фізичним і моральним терором”⁶⁴. Це був, за висловом О. Назарука, “делікатний осуд метод ОУН”⁶⁵. Однак не всі учасники конференції підтримали такий висновок. Проти комунікату висловилися представники тижневиків “Свобода” (УНДО) і “Наш прапор” (концерн І. Тиктора)⁶⁶. Публікація комунікату в “Новій зорі”, “Українських вістях” та деяких інших виданнях викликала гострий протест з боку націоналістичної молоді. Справа доходила до нападів на редакції цих газет і сутичок з їх працівниками. Відносини між пресою, що перебувала під контролем учасників КК, і націоналістичними виданнями загострилися.

Тим часом КК вирішив надати співпраці преси певних усталених форм. 18 квітня 1938 р. у редакції “Діла” скликано нову конференцію, на якій були представлені друковані органи ФНС, клерикальних кіл, Союзу Українок, УСРП, УСДП і католицької молоді (“Вогні”). Не брали участі в конференції більшість націоналістичних видань, преса УНДО і часописи концерну І. Тиктора. Покликаючись на стан внутрішнього розбрату і розмежування серед українського громадянства та розгортання нового тиску держави на усіх ділянках життя, ініціатори конференції доводили необхідність консолідації. Як форма такої консолідації пропонувалося укладення малого пресового порозуміння. Внаслідок дискусії прийнято комунікат, який був опублікований у пресі⁶⁷.

У документі подане рішення видавництва, що його підписали, приступити до “взаємної співпраці в захисті zagrożеного здоров’я та існування

⁶⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 212, арк. 78—79.

⁶¹ Там же.— Спр. 240, арк. 15 зв.

⁶² Там же.— Арк. 93 зв.

⁶³ Мірчук П. Нарис історії ОУН.— Мюнхен, Лондон, Нью-Йорк, 1968.— С. 462.

⁶⁴ Конференція української преси // Нова зоря.— 1938.— 17 берез.

⁶⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 246, арк. 120.

⁶⁶ Там же.— Спр. 212, арк. 96 зв.

⁶⁷ Там же.— Спр. 215, арк. 32—33.

українського народу” і окреслено основи цієї співпраці: 1) Обмінюватися взаємними інформаціями й поглядами щодо найважливіших справ загальнонаціонального значення і старатися узгоджувати способи пресової оборони громадянського життя українського народу перед нездоровими проявами внутрі та перед загрозливими наступами ззовні. 2) Устійнити засади лояльної пресової полеміки різних ідеологічних і політичних течій та груп внутрі української нації і триматися тих засад, не припиняючи самої боротьби за ідеї, ідеали й засади публічного життя⁶⁸.

Члени Контактного Комітету розцінювали пресову угоду як важливе досягнення у справі консолідації українського зорганізованого громадянства та створення відповідної громадської opinii. Пресові конференції ставали легальною прибудовою КК, а водночас його голосником. “Пресове порозуміння — се наша труба на зовні”⁶⁹, — констатувала М. Рудницька на засіданні комітету 27 квітня 1938 р.

Водночас імідж преси давав її членам зручний привід для контактів з різними українськими суспільними осередками. Свою увагу навесні 1938 р. КК скеровував передусім на українську кооперацію, яка була важливим чинником економічного розвитку краю, а водночас громадської активності українців. На відміну від інших сфер суспільного життя, що в період “нормалізації” переживали стагнацію, український кооперативний рух продовжував успішно розвиватися. Це явно суперечило намірам польських націоналістичних кіл та адміністрації, які були зацікавлені передусім у піднесенні господарського стану місцевого польського населення та інтенсивній польській економічній експансії на українські землі. Щоб запобігти подальшому самодостатньому розвитку української кооперації, вони обмірковували шляхи встановлення над нею контролю. З цією метою виношувалися плани підпорядкування українських кооператив центрів та їх “фузії” (злиття) з польськими⁷⁰.

Протягом лютого 1938 р. КК тричі на своїх засіданнях обговорював становище в українській кооперації. Своє втручання у справи кооперації члени Комітету пояснювали передусім нездатністю проводу УНДО оборонити її перед зовнішніми посяганнями⁷¹.

Зрозуміло, що значне місце у мотивах, які визначали зацікавлення Комітету кооперативним рухом, займало прагнення підірвати тут вплив унівських верхів з їхньою політикою “нормалізації” і прихилити керівництво кооперації на свій бік. Надії на успіх цих намірів члени Комітету пов’язували з посиленням в останній час у кооперативній верхівці анти-нормалізаційних настроїв.

З ініціативи Контактного Комітету 11 квітня і 10 травня 1938 р. відбулися дві зустрічі його представників з кооператорами. Делегати Комітету (М. Стахів, Д. Паліїв, О. Назарук і М. Рудницька) відрекомендувалися на цих зустрічах як репрезентанти тої частини преси, “що не є в зв’язку з УПР” (Д. Паліїв)⁷², тобто з офіційним проводом УНДО. Щоб підтвердити свої слова, до складу делегації запросили також інших співробітників

⁶⁸ Порозуміння української преси // Діло.— 1938.— 20 квіт.

⁶⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 215, арк. 44 зв.

⁷⁰ Там же.— Ф. 492, оп. 1, спр. 45, арк. 9.

⁷¹ Там же.— Ф. 359, оп. 1, спр. 212, арк. 70 зв.

⁷² Там же.— Спр. 215, арк. 3 зв.

пресових органів — М. Матчака (УСРП), С. Герасимовича (ФНЄ) і Годованого (УНО). Від кооператорів у розмовах брали участь О. Луцький, Ю. Шепарович і А. Палій. Крім того, у ролі оглядача на них був присутній редактор газети "Діло" І. Кедрин-Рудницький.

Представники КК виклали свій погляд на стан кооперативного руху, висловивши при цьому ряд критичних зауваг та застережень. М. Стахів окреслив, зокрема, намагання польської сторони асимілювати українську кооперацію. Критикуючи практику, коли у верхах кооперативного руху акумулюється становище політиків і кооператорів, що підсилює опортуністичні тенденції у суспільстві, О. Назарук закликав активізувати "засадничу" політику. Д. Палій відверто звинувачував кооперативну верхівку у бюрократизації, підтримці "нормалізаційної" політики УНДО та відриві від загальнонаціональних справ. Делегати від КК пропонували керівникам кооперації спільно випрацювати шляхи оборони національних економічних інституцій перед тою небезпекою, що їм загрожувала. Рекомендуючи здійснити приватизацію майна та децентралізацію кооперативного життя, вони водночас домагалися від провідів кооперативних об'єднань утримуватися від активної участі в політиці. Конкретизуючи останній постулат, Д. Палій заявив: "Нині є поділ громадянства на два табори: нормалізаційний і противний [...] Стан зовсім новий: ангажма господарського світа по одній стороні може мати великі необчислювані наслідки"⁷³. У цій фразі розкривається мета представників КК: спонукати кооперативну верхівку з'ясувати свою політичну позицію взагалі і, зокрема, щодо "нормалізаційного" курсу УНДО.

О. Луцький, Ю. Шепарович і А. Палій полемізували з тезами представників КК. Вони виклали своє розуміння співвідношення між організованим господарством і національною політикою. Кооперативний сектор, за твердженням О. Луцького, повинен відповідати: "1) за успіх матеріального господарства; 2) за згідність з національною політикою"⁷⁴. На терені кооперації можуть співпрацювати усі національні групи, але вона не може бути тереном якоїсь однієї партії. Кооперація має бути незалежна від впливів партій. Вона повинна вестись у загальнонаціональних інтересах⁷⁵.

Керівники кооперації заперечували закиди стосовно їх залежності від проводу УНДО та заангажованості в "нормалізаційній" політиці. Погоджуючись з тезами партнерів по переговорах щодо загроз, які нависли над українськими господарськими організаціями, вони також ставили під сумнів спроможність УНДО організувати політичний захист національного господарства. Кооператори загалом підтримали ідею консолідації національно-політичних сил з метою оборони українського суспільства від зовнішнього тиску. "Сектор політичний ослаб занадто, — заявив О. Луцький, — отже в нашій інтересі є, щоби повстала українська політична сила, яка відвертала б увагу від нас, кооператорів. Наступ буде чим раз сильніший, але тут не ми можемо робити, а політичні сили"⁷⁶.

Наради з керівниками кооперації члени Контактного Комітету вважали успішними. Складалося враження, що представники господарської

⁷³ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 215, арк. 21.

⁷⁴ Там же.— Арк. 12.

⁷⁵ Там же.— Арк. 12—13.

⁷⁶ Там же.— Арк. 16.

сфери фактично визнають його чинником у національно-політичному житті і готові з ним співпрацювати. Підсумовуючи враження від першої зустрічі з ними, М. Рудницька на засіданні КК 13 квітня 1938 р. зазначала: “На нараді з кооператорами я вірила вже, що ми становимо центр — і ті хитруни розуміли се”⁷⁷.

Ініціативність дій Комітету у справі консолідації українського організованого громадянства видно на прикладі його спроб випрацювати нові підходи до москвофілів. Польські політичні кола не раз намагалися використувати москвофільські організації у своїй політиці супроти українського національного руху. З часу укладення угоди про “нормалізацію” у 1935 р., коли уряд тимчасово відмовився від цієї практики, у керівних колах УНДО активізувалися антимосквофільські виступи. Відносини між москвофільськими групами і провідними українськими партіями продовжували залишатися гострими. У Контактному Комітеті, який на засіданні 16 березня 1938 р. спеціально зупинився на цьому питанні, з занепокоєнням говорили про можливі наслідки такого розвитку взаємин. Відзначалися, зокрема, спроби властей активізувати москвофільство на Лемківщині. Щоб запобігти майбутнім незгодам у цій ділянці, а водночас прихилити на свій бік чималу групу українців, близько 100 тис. осіб, КК вирішив започаткувати зміну ставлення до москвофілів. Передусім йшлося про підготовку пресою взаємного пошуку шляхів до порозуміння⁷⁸. З цією метою 1 квітня 1938 р. на сторінках “Діла” розпочато дискусію на тему “Мир чи війна з москвофілами?”⁷⁹ У статті, вміщеній у газеті за 9 квітня під авторським криптонімом “М.Н.”, акцентувалося на двох найважливіших шляхах злагоди з москвофілами: “Відірвати москвофілів від їх психічної залежності від польського чинника” і надихнути москвофільський табір національним почуттям, яке б йому диктувало “спільний фронт з українським національним табором у таких справах, в яких ідеологічна розбіжність не грає рішачої ролі”⁸⁰. Участь у дискусії брали також видання ФНЕ і УНО, які підтримали ідею пошуку шляхів порозуміння з москвофілами⁸¹.

Помітний вплив на діяльність КК мали взаємини його учасників з єпископатом Греко-Католицької Церкви та їх пильна увага до ситуації у церкві. Записки О. Назарука та його листування засвідчують, що ієрархи УГКЦ, зокрема А. Шептицький і Г. Хомишин, були причетні до налагоджування міжпартійних контактів, знали про заснування Комітету та його найважливіші акції. Єпископи, які ще два роки тому підтримували угоду проводу УНДО з урядом, тепер не приховували від учасників Комітету свого невдоволення “нормалізаційним” курсом групи В. Мудрого. Однак їхнє ставлення до дій Комітету не завжди було однаковим, а іноді під впливом політичних обставин поверталось навіть проти нього. Загалом же прихильне ставлення УГКЦ до Контактного Комітету сприяло зміцненню його позицій у суспільно-політичному житті краю.

⁷⁷ ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 215, арк. 26.

⁷⁸ Там же.— Спр. 212, арк. 104—104 зв.

⁷⁹ Діло.— 1938.— 1 квіт.; 9 квіт.; 19 квіт.; 29 трав.

⁸⁰ М. Н. Чи можна помирися з москвофілами? // Діло.— 1938.— 9 квіт.

⁸¹ Українські вісти.— 1938.— 22 квіт.; Нова зоря.— 1938.— 1 трав.

Інтерес Комітету до церковних справ був зумовлений занепокоєнням, яке викликало в українського громадянства вороже ставлення до українських церков частини польських політиків і римо-католицького духовенства. На засіданнях Комітету висловлювалася стурбованість з приводу намагань польських політичних чинників внести розкол серед єпископів Греко-Католицької Церкви і підпорядкувати її собі⁸². Як підтвердження цих побоювань було розцінено промову посла від проурядового блоку Войцеховського, виголошену на засіданні бюджетної комісії сейму 3 лютого 1938 р. Виступ польського парламентаря був сповнений закидів і образ на адресу митрополита А. Шептицького. У відповідь на цю промову в усій Галичині відбувалися численні акції протесту: Служби Божі, віча, маніфестації. Частина членів КК взяла участь у спільній заяві українського зорганізованого громадянства на підтримку митрополита і оборону церкви, інша (делегатії ФНЕ і Союзу Українок) відвідала А. Шептицького у цій справі окремо.

Активне вторгнення новоствореного Комітету в політичне життя Галичини не могло залишитися непоміченим. Найбільший резонанс у Західній Україні та поза її межами викликали практичні кроки щодо порозуміння української преси. Український громадянський загальний прийняв ці паростки консолідації позитивно⁸³.

Підбадьорені першими успіхами, члени КК обмірковували шляхи подальшого розвитку співпраці політичної преси⁸⁴. Щоправда, непокоїла неучасть у порозумінні значного числа видань, і передусім впливових часописів концерну І. Тиктора. Переговори представників КК М. Стахіва і О. Назарука з І. Тиктором, що мали на меті залучити його пресу до спільної акції чи бодай забезпечити її нейтралітет, не мали успіху. Водночас спільні акції преси викликали невдоволення як польської сторони, так і впливових політичних сил українського суспільства. Проти спроби формування нового політичного осередку галицьких українців виступили водночас три чинники — влада, польські політичні кола у Галичині, а також українські крайні націоналісти і провід УНДО — кожен, звичайно, із своїх позицій.

Польський правлячий режим розглядав розмежування українських політичних сил як обставину, сприятливу для польської держави. Тому-то будь-які спроби порозуміння між різними українськими течіями сприймалися у Варшаві та польськими “кресовими” осередками в Галичині крайньо негативно. Уже перші публікації на тему консолідації, що з'явилися в українських часописах восени 1937 р., викликали гостру реакцію польських політичних видань. Орган ветеранів Польської Військової Організації (Пеовяків) та Легіонерів двотижневик “Wola i Czyn” (Львів) у номері за 20 грудня 1937 р. видрукував статтю, у якій на основі матеріалів української преси звинувачував Д. Левицького, О. Назарука і М. Стахіва у прагненні витворити центр української політики, спрямований проти Польщі⁸⁵.

Прагнення згуртувати українську пресу насторожило адміністрацію. Вбачаючи у таких діях зародок широкої опозиції політиці держави,

⁸² ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 212, арк. 56 зв.— 57.

⁸³ Там же.— Арк. 43.

⁸⁴ Там же.— Спр. 215, арк. 38 зв.— 39.

⁸⁵ Wola i Czyn.— 1937.— 20 grud.

владі вдалися до рішучих заходів. Щоб підірвати угоду, вирішено було завдати їй удару в найчутливішому місці. 6 травня 1938 р. видано розпорядження про припинення діяльності Союзу Українок, якому інкримінували заангажованість у політичній діяльності, у тому числі й участь у спільних акціях преси⁸⁶. Заборона видавати друковані органи СУ “Жінка” і “Українка” означала вичленування їх з пресової угоди.

Лідери УНДО розцінили пресове порозуміння як спробу створити конкуруючий політичний центр, намагалися протиставити йому решту української преси⁸⁷. Проти преси, що була під впливом КК, розпочато кампанію критики, тін у якій задавав офіційний орган УНДО “Свобода”. У передовій статті за 8 травня 1938 р. тижневик стверджував, що учасники пресового порозуміння не мають права виступати від імені всіх українських видань, звинувачував їх у прагненні підірвати авторитет УНДО⁸⁸. З гострою критикою пресової конференції з 18 квітня виступили “Новий час”, “Неділя”, “Голос”, “Нове село”, “Вістник”, “Комар” та інші часописи. Під акомпанемент полеміки вживалися практичні заходи з метою розвалу пресової угоди.

Керівництво УНДО і власті намагалися вплинути на єпископат Греко-Католицької Церкви, домагаючись виходу редакцій католицьких видань з угоди. Серед єпископів не було єдності у цьому питанні. Митрополит А. Шептицький наполягав на збереженні пресової угоди та участі в ній “Мети”. Інших поглядів не без стороннього впливу дотримувалися Г. Хомишин і Й. Сліпий⁸⁹. Врешті останні взяли гору. Внаслідок цього обидва католицьких часописи — “Нова зоря” у номері за 5 травня, “Мета” у номері за 8 травня — помістили роз’яснення мотивів своєї участі в укладенні угоди разом з виданнями, які стояли на протилежних до католицького світогляду позиціях⁹⁰. Ці публікації були поміщені всупереч прагненням редакторів обидвох католицьких органів О. Назарука і В. Кузьмовича продовжувати зусилля у справі згуртування української преси⁹¹.

А вже через кілька днів, 12 травня, часописи “Нова зоря” і “Правда”, що виходили під патронатом станіславівського єпископа Г. Хомишина, на вимогу останнього оголосили про припинення участі у пресовому порозумінні. Це був остаточний удар по спільних акціях української преси. Після цього вони більше не практикувалися.

Аналогічну реакцію викликали пошуки шляхів замирення з москвофілами. “Свобода” у номері за 29 травня 1938 р. опублікувала полемічну статтю, в якій піддала критиці “Українські вісті”, “Нову зорю” і особливо “Діло” за їх “сугестії в сторону москвофілів”⁹².

Спроба Контактного Комітету легалізуватися як керівний орган пресового порозуміння зазнала невдачі. Керівникам УНДО, які, за висловом

⁸⁶ Wola i Czyn.— 1937.— 20 grud.

⁸⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 215, арк. 39 зв., 61.

⁸⁸ Дивне порозуміння // Свобода.— 1938.— 8 трав.

⁸⁹ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 215, арк. 60—61.

⁹⁰ Назарук О. Пресове порозуміння // Нова зоря.— 1938.— 5 трав.; Наша інтерпретація // Мета.— 1938.— 8 трав.

⁹¹ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 215, арк. 60—61, спр. 246, арк. 129—129 зв.

⁹² Не в ті двері, панове москвофіли! // Свобода.— 1938.— 29 трав.

М. Рудницької, "не хотять допустити до ніякого завязку проводу, незалежного від них"⁹³, вдалося-таки запобігти перетворенню КК на конкуруючий політичний центр. Але це не минуло для партії без наслідків. Ініціативна діяльність КК змушувала її верхівку чутливіше реагувати на зміну громадської думки, вносячи при тому нові корективи у політичну тактику. До змін у політиці спонукала і активізація опозиційних настроїв у місцевих організаціях партії. Особливо гостра критика на адресу ЦК УНДО йшла з Перемишльського повітового комітету⁹⁴.

На засіданні ЦК УНДО 7 травня 1938 р. висунуто як завдання актуальної політики досягнення територіальної автономії на всіх українських землях, що перебували у складі польської держави⁹⁵. Критичний тон травневої декларації та вимога автономії були настільки новим явищем у політиці партії з часу укладення угоди 1935 р., що буквально приголомшили польські політичні кола. Останні відразу зреагували на цю подію. Навіть нечисленні видання, які мали репутацію "українофільських", піддали провід УНДО гострій критиці. Львівський "Wiek Nowy" охарактеризував декларацію ЦК УНДО як розрив з концепцією "нормалізації"⁹⁶.

Зате українська преса задоволено відзначала цю заяву як перший прояв відходу УНДО від дотеперішнього політичного курсу. Оцінюючи постулат автономії як акт, що відповідає інтересам усіх українських політичних організацій, "Громадський голос" закликав керівників УНДО перейти до практичних дій у його реалізації⁹⁷. Автономічну декларацію УНДО, хоча із значними застереженнями, вітали часописи ФНС.

Учасники Контактного Комітету, маючи досвід пресового порозуміння, бачили, наскільки складною є справа консолідації українського політичного життя. Однак, оцінюючи ситуацію, що склалася у той час, вони доходили висновку, що ні можливостей, ні часу для тривалої підготовки до широкої угоди політичних сил немає. Потрібні швидкі рішення та організаційні заходи, до чого спонукали передусім кардинальні зміни на міжнародній арені.

Анексія нацистською Німеччиною Австрії у березні 1938 р., підривні дії німецької агентури у Чехо-Словаччині, що посилювалися зовнішньополітичним тиском Берліна на уряд цієї країни, давали підстави думати про грядущі зміни в системі міжнародних відносин. Аналізуючи дії Німеччини у центрі Європи, які гітлерівська пропаганда трактувала як самовизначення народів, українські політики намагалися передбачити дальший розвиток міжнародних подій і місце в них українського питання⁹⁸. На засіданні Контактного Комітету, що відбулося 16 березня 1938 р., відзначалося, зокрема, що "справа Австрії — се початок реалізації якогось плану, в який входить і українська справа" (Д. Паліїв)⁹⁹.

⁹³ ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 215, арк. 61.

⁹⁴ Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО), ф. 121, оп. 3, спр. 986, арк. 500; Państwowy Archiwum w Przemyślu (далі — PA w Przemyślu), zesp. 26. Starostwo Powiatowe Przemyske, sygn. 25, k. 51—52.

⁹⁵ Свобода.— 1938.— 15 трав.

⁹⁶ Wiek Nowy.— 1938.— 17 маја.

⁹⁷ Автономія та провід УНДА // Громадський голос.— 1938.— 17 черв.

⁹⁸ Міжнародна ситуація та пропаганда української справи // Діло.— 1938.— 29 берез.; Баран С. Кінець Австрії і Велика Німеччина // Свобода.— 1938.— 20 берез.

⁹⁹ ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 212, арк. 100.

У процесі дальшої ескалації “чехо-словацької кризи”, яка рано чи пізно мала заторкнути Закарпаття, для українців особливо актуальним ставало питання: у який спосіб українство в умовах прийдешніх зрушень може стати вирішальним чинником в українському питанні у Польщі та на міжнародній арені? Не маючи конкретної відповіді на нього, більшість західноукраїнських політиків усе-таки були впевнені, що першочерговим завданням моменту є згуртування національних політичних сил. “Гряде грізний час, який вимагає від нас консолідації, а де вона неможлива, то бодай поважного взаємного відношення до себе без огляду на різницю політичних поглядів”, — писав О. Назарук у “Новій зорі” в серпні 1938 р.¹⁰⁰

Усвідомлення наслідків, які могло принести українцям вкрай хитке міжнародне становище, мало, на думку членів КК, сприяти подоланню бар’єрів недовір’я та неприязні між різними політичними течіями. Тому новий тур консолідаційних зусиль було вирішено одразу перевести у практичну площину. На зламі літа і осені 1938 р. учасники Контактного Комітету відчували потребу у створенні широкої представницької структури — Всеукраїнської Національної Ради¹⁰¹. Сама ідея задуму визріла в колах української еміграції у Чехо-Словаччині.

У цьому зв’язку привертає увагу послання закордонного Підготовчого Конгресового Комітету у Празі за підписами А. Гальки, В. Приходька, В. Васюка і С. Русової до львівського Підготовчого Конгресового Комітету, датоване 29 липня 1938 р. Покликаючись на складну міжнародну ситуацію, автори пропонували приступити до створення загальнонаціонального органу, що став би осередком консолідації усіх українських національно-політичних сил і негайно взяв би на себе виконання певних конкретних завдань¹⁰². Вони виносили на розсуд львівських політичних кіл можливу назву такої структури — Всеукраїнська Національна Рада, а також план її побудови¹⁰³. ВНР уявлялася як тимчасовий загальноукраїнський парламент, який мав стати місцем порозуміння між різними політичними угрупованнями українців, центром координації та підтримки їх діяльності. Водночас вона виступала б перед світом на захист прав та інтересів українського народу.

Пропозиція емігрантського комітету видалася членам КК слушною. Вона перегукувалася з думками і настроями, що панували серед українського громадянства. Справа створення ВНР кілька місяців була у центрі уваги Контактного Комітету, накладаючи значний відбиток на його діяльність.

Йшлося передусім про порозуміння між основними угрупованнями Галичини на ґрунті практичної реалізації цього задуму. Важливим внутрішньополітичним чинником, що сприяв кристалізації політичних сил, стали вибори до сейму та сенату Польщі, призначені на листопад 1938 р. Більшість партій та організацій, представлених у Контактному Комітеті — УСРП, УСДП, ФНЕ і ДКО, відмовилася від участі у виборах і вирішила одночасно з початком виборчої кампанії приступити до згуртування українських політичних та громадських середовищ на платформі

¹⁰⁰ Неоімперіалізм // Нова зоря.— 1938.— 18 серп.

¹⁰¹ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 216, арк. 99—100.

¹⁰² Там же.— Спр. 19, арк. 90—91.

¹⁰³ Там же.— Арк. 91—100.

опозиції до існуючої виборчої системи і правлячого режиму в цілому¹⁰⁴. Узгоджену ухвалу про це прийнято на засіданні 14 вересня 1938 р. О. Назарук у листі до єпископа Г. Хомишина від 15 вересня писав: "Вчора, 14 с.м., на вістку про розв'язання сойму і сенату зійшлися представники українських політичних партій та організацій у Львові і запросили на нараду також мене. На деннім порядку сходи́н було питання як поставитися українцям до недалеких соймових і сенатських виборів. По довшій дискусії вирішено, що треба оснувати загальну Українську Національну Раду [...]"¹⁰⁵

Протилежну позицію у цій справі зайняло керівництво УНДО, яке вилдовлювалося за участь у виборах. При цьому лідери партії мали намір залучити до виборчої кампанії і верхівку українських економічних, фінансово-кредитних та культурно-освітніх установ, яка належала до УНДО. Представники інших партій та груп намагалися перешкодити здійсненню їхніх задумів. Робилися спроби прямого впливу на керівників УНДО. Зондувальні бесіди з головою партії В. Мудрим мав, зокрема, провідник ФНС Д. Паліїв, який, щоправда, діяв не за дорученням КК, а на власний розсуд. Д. Паліїв пропонував керівній групі УНДО відмовитися від свого рішення, ознайомив співрозмовника з ідеєю створення Всеукраїнської Національної Ради¹⁰⁶. Питання виборів було внесене на розгляд ЦК УНДО. За рекомендацією учасників Контактного Комітету внутрішньопартійна опозиція офіційно запропонувала утриматися від участі у виборах, оголошуючи про це у пресі¹⁰⁷. Члени Комітету намагалися витворити навколо В. Мудрого і його оточення критичну громадську опінію. Деякі з них, і передусім представники ФНС, вимагали від групи "Діла" організаційного розриву з УНДО¹⁰⁸.

Водночас з метою протидії спробам лідерів цієї партії заручитися підтримкою впливових громадських чинників Контактний Комітет організував нараду керівних діячів українських установ. Вона була проведена 28 вересня 1938 р. у помешканні М. Рудницької. На зібранні, крім членів КК, були голова НТШ професор Іван Раковський, головний директор Торговельно-промислового банку Атанас Мілянйч, директор асекураційного товариства "Дністер" Ярослав Колтунюк та інші — усього 13 осіб. Ініціаторів насторожила відмова взяти участь у нараді таких визначних діячів українського кооперативного життя, як О. Луцький, А. Палій, Є. Храпливий і Ю. Шепарович. Більшість керівників установ поділяла думку членів Контактного Комітету про недопустимість втягнення у політику, у тому числі і виборчу кампанію, українських господарських та культурних інституцій¹⁰⁹. Але до одностайної підтримки було далеко.

¹⁰⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 19, арк. 99—100.

¹⁰⁵ Там же.— Спр. 246, арк. 135.

¹⁰⁶ Там же.— Спр. 216, арк. 103 зв.— 104.

¹⁰⁷ Там же.— Арк. 100 зв.

¹⁰⁸ Там же.— Арк. 104 зв.

¹⁰⁹ З'ясовуючи свою точку зору у цій справі, І. Раковський, наприклад, заявив: "НТШ є поза політикою. Хто з виділу НТШ хотів би брати участь у виборах, мусів би зречися членства у виділі НТШ... Представники культурних установ не повинні йти до виборів". Див.: Там же.— Спр. 217, арк. 22—22 зв.

Остаточне голосування з питання про ставлення до виборів відбулося на засіданні ЦК УНДО 29 вересня 1938 р. Пропозиція керівництва набрала більшість голосів (40 із 50 учасників)¹¹⁰. Дискусія в ЦК і наслідки голосування ще раз показали слабкість позиції групи "Діла" у найвищому партійному органі. Хоча частина групи (В. Кузьмович, Д. Левицький, К. Левицький, Михайло Стефанівський) у цей час думала про вихід із УНДО, проте організаційного розколу у партії не сталося. А втім, не почувала себе так впевнено, як раніше, і керівна група, яка внаслідок складної міжнародної обстановки та зростання опозиційних настроїв у ряді повітових організацій змушена була вдаватися до маневрування. На тому ж засіданні ЦК вона для послаблення напруги внутрішньопартійних взаємин зробила кроки назустріч своїм опонентам. До складу Центрального Комітету кооптовано редактора "Діла" І. Кедрина-Рудницького і одного з найактивніших опозиціонерів у перемишльському повітовому комітеті Миколу Хробака. Крім того, В. Кузьмовичеві, О. Луцькому, І. Кедринові-Рудницькому й Юліянові Павликовському запропоновано висунути свої кандидатури на посади послів. Проте усі вони відмовилися, мотивуючи це тим, що на засіданні ЦК голосували проти участі у виборах¹¹¹. Та попри ці тактичні ходи провід УНДО, підтвердивши вірність курсові "нормалізації", відмежувався тим самим від формування єдиного національного фронту.

Пропозицію властей про участь у виборах, а точніше про висунення своїх кандидатів на посади послів, підтримало і керівництво практично неіснуючої Української Народної Обнови. Вирішальний голос у прийнятті рішення належав патроніві організації станиславівському єпископові Г. Хомишину. Це, однак, не перешкоджало чільному діячеві консерваторів О. Назарукові брати участь у діяльності Контактного Комітету. Щоправда, таємна інструкція єпископа, яка рекомендувала не вступати "до ніякого представництва"¹¹², ставила О. Назарука в непевне становище у дискусіях щодо створення Всеукраїнської Національної Ради. Таким чином, нову консолідаційну акцію Комітет починав у дотеперішньому складі, виступаючи водночас як конкуруючий з проводом УНДО політичний осередок. Як і раніше, помітний вплив на хід його діяльності мали представники УСРП.

У передчутті подальшого загострення міжнародної ситуації учасники Контактного Комітету поспішали з реалізацією свого задуму. З 30 вересня по 18 жовтня вони провели п'ять засідань у справі створення Всеукраїнської Національної Ради, причому 10, 11 і 12 жовтня засідання проходили щодня.

30 вересня 1938 р. М. Стахів подав свій проект Всеукраїнської Національної Ради. Згідно з ним, до ВНР мали входити по два представники українських політичних і громадських організацій, що визнавали її платформу і спиралися "на власній українській силі". На противагу "нормалізаційній" концепції проводу УНДО, яка пов'язувала національні змагання та державотворчі процеси з тереном Наддніпрянської України, М. Стахів проголошував основним завданням Національної Ради захист

¹¹⁰ ДАЛО, ф. 1, оп. 51, спр. 939, арк. 151.

¹¹¹ Кедри н І. Життя—Події—Люди.— С. 271.

¹¹² ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 246, арк. 135.

інтересів українців на західноукраїнських землях. Усі рішення ВНР повинні були прийматися одногосно. Кожного місяця голова ВНР мав мінятися¹¹³.

Проект М. Стахіва викликав суперечливі думки. Не погоджуючись з ним, унівська опозиція внесла свої пропозиції, які 10 жовтня представив Комітетові В. Кузьмович. Він пропонував іншу систему формування ВНР: її мали створити збори нотаблів, яких призначали б митрополит А. Шептицький і найбільш заслужені політичні діячі К. Левицький та І. Макух. В основу формування Національної Ради покладено персональний принцип. До її складу мали входити єпископи Греко-Католицької Церкви, члени Української Національної Ради з часів української революції 1918—1920 рр. і авторитетні політичні та громадські діячі. ВНР вибирала б з числа своїх членів Політбюро і Секретаріат. Проект В. Кузьмовича мінімілізував роль партій у творенні та діяльності Національної Ради¹¹⁴.

Суперечки щодо шляхів творення ВНР виливалися на сторінки преси. Публічну дискусію започаткував Д. Левицький великою статтею під заголовком "За сильний національний провід", що друкувалася у кількох номерах "Діла" на початку жовтня 1938 р.¹¹⁵ Доводячи необхідність консолідації в українському політичному житті та утворення загальнонаціонального проводу, автор розмірковував над способами і формами реалізації цієї ідеї. Покликаючись на історичний досвід українців у новітні часи, він виділяв два можливих способи консолідації. Перший з них — так звана органічна консолідація — полягав у ліквідації національних партій та організацій і творенні на їх основі нового спільного об'єднання з одним національним проводом. Прикладом такого об'єднання Д. Левицький називав засноване у 1925 р. УНДО, вважаючи подібний шлях цілком придатним і в ситуації, що склалася. Таке органічне об'єднання усіх представників нації включно з молоддю, на його думку, припинило б політичний розлад серед українського громадянства, влило б струмінь довір'я у власні сили, скоординувало б зусилля народу у політичній боротьбі, піднесло б його питому вагу внутрі і зовні.

Другий спосіб — механічне об'єднання — у трактуванні Д. Левицького зводився до згуртування усіх національно-політичних партій і угруповань громадянства, які партійно не оформлені, але мають свою пресу і дотримуються певної ідеологічної лінії на ґрунті загальнонаціональної ідеї і витворення спільної верховної структури. При механічному об'єднанні усі організації зберігають свою незалежність, ідеологію; тільки в певних обумовлених ситуаціях вони виступають спільно¹¹⁶. Явна прихильність автора до першого способу об'єднання спричинила публічні виступи на цю тему інших членів Контактного Комітету. Критикуючи позицію Д. Левицького, М. Стахів на сторінках "Громадського голосу" наполегливо доводив, що політичну консолідацію "можуть перевести тільки політичні організації"¹¹⁷. Особливо гострою полемічністю відзначалася серія статей О. Назарука у "Новій Зорі". В одній з них він із сарказмом писав про

¹¹³ ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 217, арк. 29—30.

¹¹⁴ Там же.— Арк. 31 зв.— 32.

¹¹⁵ Левицький Д. За сильний національний провід // Діло.— 1938.— 5, 7, 8 жовт.

¹¹⁶ Діло.— 1938.— 8 жовт.

¹¹⁷ М.С. Яка консолідація і яким способом // Громадський голос.— 1938.— 15 жовт.

проекти творення Національної Ради без участі партій (йшлося, звичайно, про погляди на цю справу В. Кузьмовича і Д. Левицького. — М. Ш.), порівнюючи їх з мільяною банькою¹¹⁸.

Розбіжності у поглядах на засади формування ВНР позначилися на практичних заходах у цій справі, що вживалися від початку другої декади жовтня 1938 р. На засіданні КК 11 жовтня М. Стахів, внісши певні корективи до свого першого проекту, які частково враховували побажання опозиції УНДО у справі творення Національної Ради, запропонував взяти за основу добору до її складу принцип суспільної сили організацій. За цим принципом розподіл місць у ВНР у процентному складі був такий: УСРП — 35 відсотків, ФНС — 26, Дружина Княгині Ольги — 13, стільки ж опозиція УНДО, УСДП — 8, монархісти — 5 відсотків¹¹⁹. Лідери унівської опозиції поставилися критично до пропозиції М. Стахіва, зокрема до його оцінки суспільного впливу партій та груп¹²⁰.

Однак прагнення частини членів КК до негайного створення якогось широкого представницького органу було у ті дні таким великим, що попри всі незгоди з принципових питань 12 жовтня справа дійшла до визначення кількості та персонального складу ВНР. На пропозицію представника ФНС С. Герасимовича вирішено сформувати раду у складі 30 осіб. Тут же були названі основні кандидатури. Поряд з членами Контактного Комітету у списку значилися визначні громадсько-політичні діячі К. Левицький та І. Макух, лідери основних партій та організацій, редактори деяких газет, окремі директори установ¹²¹. Але досягнути згоди щодо складеного списку не вдалося. Триденне засідання (10—12 жовтня) закінчилося безрезультатно. Значний вплив на такий хід дискусій мала позиція В. Кузьмовича та Д. Левицького, які не зважилися на організаційне оформлення своєї групи і відкритий вступ до Національної Ради, що означало б остаточний розрив з УНДО.

Марність спроб негайно сформувати ВНР змусила членів КК поки що відкласти цю справу. З 18 жовтня на пропозицію В. Кузьмовича і Д. Паліва вони розпочали дискусію про можливість створення на перших порах вужчого представницького органу — Політичної Ради (ПР). На розгляд Комітету був внесений список осіб, представників партій та організацій, що рекомендувалися до ПР¹²². Однак і ця дискусія не дала практичного результату.

Тим часом ситуація в краї унаслідок розвитку “чехо-словацької кризи” стала швидко ускладнюватися. Після мюнхенської конференції Англії, Франції, Німеччини та Італії 29—30 вересня 1938 р., що спричинилася до передачі Судетської області Чехо-Словаччини Німеччині, на порядку дня постало питання про подальшу долю Закарпатської України, яка на той час входила до складу чехо-словацької держави. Так справа цього українського краю опинилася у центрі уваги політичних кіл та громадськості світу.

¹¹⁸ Назарук О. Про мільяну баньку // Нова зоря.— 1938.— 17 листоп.

¹¹⁹ ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 217, арк. 41. До монархістів М. Стахів зараховував передусім представників УНО.

¹²⁰ Там же.— Арк. 42.

¹²¹ Там же.— Арк. 43 зв.— 44.

¹²² Там же.— Арк. 51 зв.

Проголошення у жовтні 1938 р. автономії Закарпаття (з листопада вона іменувалася Карпатською Україною), наполегливі спроби Угорщини приєднати собі цю українську землю, підтримка польським урядом угорських територіальних претензій, складна політична інтрига нацистського уряду Німеччини в західноукраїнському питанні — усе це сильно сколихнуло західноукраїнське громадянство. За свідченням І. Кедрина-Рудницького, події у Закарпатській Україні “страшенно хвилювали все українське суспільство”¹²³.

Громадськість Західної України з великою прихильністю поставилася до декларації автономії Закарпаття. Українська преса широко висвітлювала цю подію. З нагоди створення уряду Карпатської України у Святоюрському соборі у Львові 11 жовтня 1938 р. відправлено Службу Богу, у якій взяло участь близько 4 тисяч чоловік. Після того українська молодь організувала демонстрацію вулицями міста під гаслами “Хай живе Україна!”, “Хай живе Закарпатська Україна”¹²⁴. У відповідь цього і наступного дня польська молодь провела свої маніфестації під антиукраїнськими гаслами і вчинила напади на українські економічні та культурні установи¹²⁵. У Перемишлі 14 жовтня відбулися збори та демонстрація українців на честь подій у Закарпатті. Проти демонстрантів кинуто відділи поліції, які розפורшили їх¹²⁶.

Характеризуючи настрої у Галичині в той час, О. Назарук у листі до ректора духовної семінарії в Станиславові о. Авксентія Бойчука 13 жовтня 1938 р. писав: “Тутешні поляки надзвичайно занепокоєні враженням, яке на нашій народі викликають події за Карпатами [...] Є вісті про оживлення наших в цілм краю. Тут у Львові навіть малі діти цікавляться українською державою за Карпатами, а трохи старші хлопці вітають з дому, щоб пристати до тамошнього легіону”¹²⁷.

Повітові поліційні комендатури доносили про те, що серед українців панує піднесення і помітний ворожий настрій щодо польської держави¹²⁸.

Під кінець року політична ситуація у краї загострилася ще більше. У листопаді мали місце нові маніфестації українців і контрманіфестації поляків. Рух на підтримку Карпатської України щирився, набираючи різноманітних проявів. Польські власті застосували репресивні акції проти активістів українських партій та організацій. Посилено цензурні вимоги до українських періодичних видань. Більшість польської преси не приховувала свого неприязного ставлення до автономного Закарпаття, виправдуючи водночас претензії угорського уряду на цю українську область. Часописи різних політичних напрямків в один голос нав'язували тезу про так звану українську небезпеку¹²⁹. На суспільному горизонті замаячила нова “пацифікація”.

Не спромігшись створити широкий загальнонаціональний орган, Контактний Комітет у складній ситуації осені 1938 р. виконував деякі

¹²³ Кедрин І. Життя—Події—Люди.— С. 272.

¹²⁴ ЦДІА України у Львові, ф. 205, оп. 1, спр. 494, арк. 32.

¹²⁵ Там же.— Арк. 39—40.

¹²⁶ PA w Przemyślu, zesp. 26 (Starostwo Powiatowe Przemyske), sygn. 25, k. 94, 101.

¹²⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 235, арк. 82.

¹²⁸ ДАЛО, ф. 1, оп. 51, спр. 938, арк. 18.

¹²⁹ І. К. Де джерело неспокою? // Діло.— 1938.— 19 листоп.

функції такого політичного центру. Відклавши дискусії про національну та політичну раду, учасники Комітету вирішили організувати спільну акцію протесту проти дій польських властей¹³⁰. 20 листопада 1938 р. у “Ділі” вміщено “Заяву”, під якою стояли підписи митрополита А. Шептицького та більшості єпископів УГКЦ, ряду політичних і громадських діячів, у тому числі більшості членів КК¹³¹. Однак від участі у колективній заяві утримався станиславівський єпископ Г. Хомишин, а під його впливом і О. Назарук¹³². Автори заяви протестували проти масових репресій і застосування методів спільної відповідальності щодо українського населення у різних околицях краю, закликали всіх українців “до братньої солідарності з неповинними жертвами та до впертої праці для успішної оборони слухних прав української нації”. Непримиренний тон документа явно не сподобався властям, і номер газети, у якому він був надрукований, цензура сконфіскувала.

Складна політична ситуація у краї, загострення польсько-українських взаємин, врешті, події на Закарпатті позначилися на політичній позиції керівництва УНДО. 10 жовтня ексекютива УНДО надіслала на адресу голови уряду Ф. Славой-Складковського та міністра закордонних справ Ю. Бека меморіал, у якому висловлювався, хоч і в децю зм'якшеній формі, осуд підтримки польським урядом прагнень уряду Угорщини щодо Закарпаття¹³³. Партійний провід не міг не рахуватися також із зростаючим невдоволенням у рядах партії та поза нею його дотеперішньою політикою. Нові міжнародні та внутрішньополітичні обставини змінювали його політичні оцінки та орієнтири. Керівництво УНДО еволюціонувало по шляху критичного ставлення до політики “нормалізації”. Ця еволюція стала особливо відчутною після виборів, які дали партії 13 посольських мандатів у сеймі та 2 місця у сенаті. Прагнення опинитися в руслі нового суспільно-політичного життя, зберігши при тому провідні позиції, спонукало керівників УНДО до нових рішучих політичних кроків.

3 грудня 1938 р. В. Мудрий виступив на пленарному засіданні сейму з декларацією, яка і формою, і змістом відрізнялася від попередніх його виступів у парламенті, відзначалась гостротою постулатів і аргументів. Охарактеризувавши урядову політику та поведінку польського громадянства щодо українців за три роки і особливо в останній час з точки зору угод від 1935 р., промовець робив сумний висновок: “Справу нормалізації у світлі цих фактів позбавлено всяких об'єктивних умовин реального існування”. Спираючись на найновіші факти, він стверджував, що “ніякі півзасоби у полагоджуванні українських постулатів у Польщі не доведуть до нічого позитивного. Українська проблема в Польщі вимагає основного й радикального залагодження”. У декларації наголошувалося про рішучість українців домагатися територіальної автономії¹³⁴. Через тиждень, 9 грудня 1938 р., Українська Парламентарна Репрезентація виступила у сеймі з поданням у справі автономії для всіх українських земель у польській державі¹³⁵. І хоча проект статуту автономії не був прийнятий

¹³⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 217, арк. 75 зв.

¹³¹ Заява // Діло.— 1938.— 20 листоп.

¹³² ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 254, арк. 106.

¹³³ Там же.— Ф. 344, оп. 1, спр. 18, арк. 1—3.

¹³⁴ Національна політика.— 1938.— 25 груд.; Новий час.— 1938.— 6 груд.

¹³⁵ Діло.— 1938.— 10 груд.

сеймом з формальних причин, поступок УПР викликав широкий відгомін як у Польщі, так і за кордоном.

Декларація В. Мудрого і внесення проекту автономії у сейм зацікавили всі інші українські партії. В Контактному Комітеті сприйняли ці акції прихильно. Щоправда, дехто з членів Комітету схильний був вбачати у них черговий тактичний хід партійної верхівки¹³⁶. Хоча усі вони розуміли, що без участі УНДО неможливе практичне здійснення консолідації і створення якогось загальнонаціонального органу. Тим часом складна суспільно-політична ситуація ніби підштовхувала різні українські політичні сили до порозуміння. Передумовою його мало стати поладження внутрішнього конфлікту в УНДО.

На засіданні ЦК УНДО 26 грудня 1938 р. відбулася гостра дискусія, предметом якої були політичні та особисті розбіжності всередині партії. В. Кузьмович від імені опозиції вимагав відставки Президії УНДО і відмови УПР від посольських мандатів. Врешті досягнуто домовленості про створення узгоджувальної комісії з восьми осіб для випрацювання шляхів порозуміння. Комісія прийняла таку платформу порозуміння: сприяти однакості дій усіх партій, провести самоврядні вибори у блоці з іншими партіями, здійснити перевибори керівних органів УНДО. Внаслідок реорганізації бувши опозиціонери включені до складу президії, секретаріату і ексекютиви партії. На засіданні ЦК УНДО 4 лютого 1939 р. В. Кузьмович заявив, зокрема, що внутрішня опозиція перестає існувати¹³⁷.

Члени КК уважно стежили за перебігом подій в УНДО, одержуючи інформацію від безпосередніх їх учасників В. Кузьмовича і Д. Левицького. Вістка про врегулювання внутрішньопартійної суперечки в УНДО була зустрінута з полегшенням. Члени Комітету погодилися, що згуртування найбільшої української партії відкриває шлях до широкої національної консолідації. На засіданні 19 січня 1939 р. усі присутні висловилися за співпрацю з проводом УНДО за умови зречення його політики "нормалізації"¹³⁸.

Керівники УНДО виступили також з низкою публічних заяв, у яких давали зрозуміти, що дотеперішньому політичному курсові партії покладено край. Промовляючи на бюджетній комісії сейму 12 січня 1939 р., В. Целевич характеризував політику "нормалізації" як таку, що зазнала краху¹³⁹. А невдовзі, вперше в 1935 р., УПР голосувала проти бюджету держави на новий фінансовий рік. Мотивуючи таку позицію українських парламентарів, В. Мудрий у промові на пленумі сейму 24 лютого заявив, що надії українського народу на нормальне життя і розвиток, які він мав на початку "нормалізації", не сповнилися¹⁴⁰.

Водночас змінилося ставлення верхівки партії до ідеї консолідації. 12 лютого 1939 р. відбулося засідання президії і ексекютиви УНДО, на

¹³⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 217, арк. 99 зв.— 100 зв.

¹³⁷ К е д р и н І. Життя—Події—Люди.— С. 274; Ліквідація внутрішнього спору УНДО: Комунікат ЦК УНДО // Діло.— 1939.— 7 лют.

¹³⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 214, арк. 19—20.

¹³⁹ Причини невдачі нормалізації: Промова посла В. Целевича... 12 січня ц. р. // Діло.— 1939.— 19 січ.

¹⁴⁰ Sprawy Narodowościowe.— 1939.— N 1—2.— S. 105.

якому, зокрема, обговорювалося питання порозуміння з ФНС, ДКО, УСДП і УСРП з метою утворення якогось спільного органу¹⁴¹. На засіданні КК 16 лютого повідомлено, що ексекютива УНДО вирішила відрядити до складу Комітету свою офіційну делегацію, включивши до неї В. Мудрого, Д. Левицького і В. Кузьмовича¹⁴². Через 2 дні, 18 лютого, Контактний Комітет зібрався у новому, поширеному, складі. 4 березня 1939 р. у ході загальнополітичної дискусії у КК В. Мудрий змушений був визнати: "Нормалізація показалася нереальною"¹⁴³.

Внутрішня консолідація УНДО, зближення з іншими українськими політичними організаціями безумовно скріпили український національний рух. І це досягнення КК міг значною мірою віднести на свій рахунок. Аналізуючи наслідки внутрішньопартійної суперечки в УНДО і механізм їх досягнення, М. Рудницька на засіданні 16 лютого 1939 р. констатувала: "Не було б консолідації в УНДО, якби не Контактний Комітет"¹⁴⁴.

КОНТАКТНИЙ КОМІТЕТ: НА ПОРОЗІ ВІЙНИ

Вступ проводу УНДО до Контактного Комітету знаменував початок нового етапу його діяльності. Тепер Комітет репрезентував усі основні українські політичні сили, що діяли легально. Справа широкого порозуміння між ними видавалася тепер цілком реальною. Ось як зображав нову ситуацію в українському політичному житті І. Кедрин-Рудницький на сторінках "Діла": "Після того як прийшло замирення унутрі УНДО, створені підстави для такої співпраці з іншими українськими партійними організаціями... Нині можемо напевне твердити, що коли буде треба, то наші політичні чинники можуть охопити весь український легальний світ у Польщі"¹⁴⁵. Свою діяльність у новому складі члени Комітету розпочали з уточнення регламенту та випрацювання політичної лінії.

На засіданні 22 лютого 1939 р. КК розглянув і схвалив проект "Правильника", запропонований М. Стахівим. "Правильник" підтверджував основні положення регламенту, прийнятого в момент заснування Комітету, у тому числі й пункт про принцип участі політичних діячів у його діяльності¹⁴⁶. Акцентування в документі та у виступах представників партій на особистому характері цієї участі можна пояснити передусім прагненням застерегти можливий потяг керівництва УНДО до домінування у Контактному Комітеті. Перші вияви таких тенденцій члени Комітету вбачали уже в ухвалі ексекютиви УНДО про надання В. Мудрому, Д. Левицькому та В. Кузьмовичеві статусу офіційних представників партії в ньому¹⁴⁷. Названий пункт регламенту мав нейтралізувати цю новацію.

Заслугує також на увагу нове трактування у "Правильнику" основних завдань КК. У доповненому та розширеному в ході обговорення

¹⁴¹ ДАЛО, ф. 1, оп. 52, спр. 2807, арк. 49.

¹⁴² ЦДДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 214, арк. 45.

¹⁴³ Там же.— Арк. 72 зв.

¹⁴⁴ Там же.— Арк. 46 зв.

¹⁴⁵ І.К. Нерви // Діло.— 1939.— 22 лют.

¹⁴⁶ ЦДДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 214, арк. 56 зв.

¹⁴⁷ Там же.— Арк. 57.

третьому пункті Контактний Комітет характеризувався як підготовчий технічний орган, метою якого є здійснення міжпартійного порозуміння, інформації та дискусій¹⁴⁸.

Першочерговим завданням Комітету як консолідаційного осередку було формування політичної платформи порозуміння і співпраці різних політичних сил. Вихідним моментом дій і дискусій було усвідомлення необхідності ревізії ряду дотеперішніх стратегічних і тактичних настанов. Ці висновки стосувалися перш за все принципів та практики "нормалізаційного" курсу, який, за загальним визнанням усіх членів КК, зазнав провалу. Перегляду вимагала і дотеперішня політична лінія КК, у якій домінували антинормалізаційні мотиви. З декларацією провідників УНДО про закінчення смуги польсько-української "нормалізації" і приєднанням їх до міжпартійних контактів потреба у поборюванні цієї політики відпала.

На початку березня 1939 р. у КК відбулася дискусія про напрямні спільної політичної лінії, що були сформульовані в тезах, запропонованих М. Стахівим і М. Рудницькою. Автори тез визнавали хибність унівської орієнтації на сильну польську державу. У зовнішньополітичному плані ця орієнтація виявлялася у надіях на допомогу Польщі в будівництві української держави над Дніпром, у внутрішньополітичному — в згоді на державну асиміляцію українців за надання їм можливостей для культурного розвитку. Відкидаючи таке трактування загальноукраїнської ідеї, суть якого, на думку М. Рудницької, полягала у жертвуванні кожної частини України "для мрії про соборність", пропонувалося взяти за основу нової політики концепцію захисту і зміцнення українства на західноукраїнських землях¹⁴⁹. Розширення географічних рамок давньої концепції галицького "П'ємонту" на весь західноукраїнський регіон було зумовлене у значній мірі подіями у Закарпатті, зокрема його автономним статусом. Мотивуючи свою точку зору про необхідність перетворення західних земель України на центр визвольних змагань усіх українців, М. Рудницька покликала на такі аргументи, як більш державотворчі здібності західних українців (що, зокрема, показали революційні події 1918—1919 рр.), а також те, що в СРСР знищена уся українська політична еліта, в той час як на західноукраїнських землях вона збереглася¹⁵⁰. У тезах визначалися основні напрямки і засади політичної діяльності сконсолідованих українських угруповань. Визначаючи необхідність оборони на місці, причому методами політичної боротьби, а не переговорів і компромісів, М. Рудницька пропонувала у всеукраїнських справах взяти на озброєння гасло "Шлях до Києва йде через Львів (або й Хуст)". Однією з найважливіших засад української політики проголошувався її незалежний характер. У визвольній боротьбі усі противники, тобто держави-окупанти, мали трактуватися однаково. Важливим елементом нової політики вважалося визнання міжнародного характеру українського питання і заперечення права будь-якої з держав розглядати його як виключно свою внутрішню справу¹⁵¹.

¹⁴⁸ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 214, арк. 56 зв.

¹⁴⁹ Там же.— Арк. 70 зв.— 71.

¹⁵⁰ Там же.— Арк. 71 зв.

¹⁵¹ Там же.— Арк. 71 зв.— 72.

На засіданні Комітету 4 березня були обговорені і деякі принципи внутрішньонаціональних міжпартійних взаємин, що мало сприяти порозумінню різних політичних течій, а саме: визнання існування різних ідеологічних груп, які чесно конкурують між собою; взаємна лояльність; внутрішня правовість¹⁵². З'ясовуючи останній пункт, М. Стахів підкреслював, що йдеться про встановлення певних норм у стосунках між організаціями та їх лояльне дотримання¹⁵³.

У цій дискусії висловлювалися і протилежні погляди. Так, В. Мудрий визнавав нереалістичність "нормалізації", але намагався водночас виправдати деякі аспекти такого політичного курсу, подаючи його як спробу захисту українства на місці: Загалом тези М. Стахіва і М. Рудницької були взяті членами КК до уваги, що було розцінено їх авторами як схвалення. Підсумовуючи дискусію, М. Стахів заявив: "Отже тези мусять стояти як щось тверде, поки не вигадаємо щось краще. Ми не непомильні, але поки не ствердимо, що ми помилилися, треба триматися того, що передискутовано і прийнято"¹⁵⁴.

Визначаючи засади політики і принципи міжпартійних взаємин, члени Контактного Комітету розуміли, що у повному обсязі вони вступлять у дію аж після досягнення широкого порозуміння між суспільно-політичними силами. З'ясовуючи сенс виголошених на засіданні Комітету 4 березня 1939 р. тез, М. Рудницька підкреслювала, що вони потрібні не стільки для КК як "технічного органу", скільки для "дальшої будови"¹⁵⁵.

Ще одна характерна риса випрацьованої політичної платформи полягала в тому, що вона будувалася у розрахунку на сприятливі обставини і передусім міжнародну кон'юнктуру. Саме тут і було її найслабкіше місце. Брак достовірної інформації про становище у Європі, про подальші плани сусідніх держав, зокрема нацистської Німеччини, не дав можливості скласти об'єктивне уявлення про місце українського питання у тодішній нестабільній міжнародній ситуації та передбачити перспективи його розвитку. Уже недалеко події показали неточність політичних розрахунків українських політиків. Навесні 1939 р. у Європі відбулися нові катастрофічні зрушення, що безпосередньо зачіпали інтереси українців. 15 березня німецькі війська зайняли територію Чехії та Моравії. Водночас хортистська Угорщина за згодою Гітлера окупувала Закарпаття. Карпатська Україна — предмет величезного зацікавлення і турбот усього українства світу періоду "чехо-словацької кризи", встигнувши ще напередодні задекларувати свою незалежність, впала під ударами угорської армії.

Невдовзі після ліквідації чехо-словацької держави загострилися німецько-польські взаємини. Дипломатичний, політичний та пропагандистський тиск Берліна на Варшаву започаткував нову міжнародну політичну кризу, яка загрожувала вибухом війни. Ще не встигли улягтися прикрасі українського громадянства Галичини з приводу болісної закарпатської драми, як у зоні міжнародного конфлікту опинився його рідний край. Калейдоскопічна зміна подій заскочила галицьких політиків зне-

¹⁵² ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 214, арк. 70.

¹⁵³ Там же.— Арк. 74 зв.

¹⁵⁴ Там же.— Арк. 75.

¹⁵⁵ Там же.— Арк. 74.

нацька. Становище українців обтяжувалось напруженням у польсько-українських відносинах, які на весну 1939 р. досягли особливої гостроти.

Члени Контактного Комітету з величезною увагою стежили за ситуацією на міжнародній арені. Зникнення з європейської карти Чехо-Словаччини, а разом з нею і Карпатської України, істотно змінювало уявлення про новітні методи політики сусідніх держав, зокрема Німеччини, та місце у цій політиці української проблеми. Аналізуючи перебіг і фінал "чехо-словацької кризи" на засіданні, що відбулося 16 березня 1939 р., М. Стахів відзначав, що широкий міжнародний резонанс українського питання в останній період існування Чехо-Словаччини був обумовлений головним чином політичними маневрами правителів Німеччини щодо Закарпаття. Характеризуючи політику Гітлера в цей час, він робив висновок, що "німці грали фальшиву гру"¹⁵⁶. Учасники засідання визнавали ілюзорність надій певної частини українських галицьких політиків на готовність уряду Німеччини послідовно дотримуватись у своїх діях на міжнародній арені політики самовизначення націй. "Ставка на чужу ласку без ніякого зобов'язання, — заявляв М. Стахів, — се теляча й бараняча ставка, бо вразі віроломства нема навіть моральної сатисфакції"¹⁵⁷.

На основі цих висновків було складене звернення до українців, яке обговорили на засіданні 20 березня. Документ підписали керівники УНДО (В. Мудрий і В. Кузьмович), Дружини Княгині Ольги (К. Малицька і М. Рудницька), УСДП (В. Старосольський і Р. Скибинський), УСРП (І. Макух і М. Стахів), ФНС (Д. Паліїв і С. Герасимович). Засуджуючи окупацію Закарпатської України Угорщиною та критикуючи позицію нацистського керівництва Німеччини за безоглядне потоптання засади самовизначення націй, автори наголошували на необхідності українцям шукати захисту і рятунку у власних моральних і матеріальних цінностях. Відхиляючи будь-які орієнтації, вони закликали "одностайно стати до відповідальної співпраці, об'єднати всі творчі сили української збірності і сперти на них долю цілого народу"¹⁵⁸. Цензура, яка вбачала у змісті звернення осуд польської урядової політики у справі Закарпатської України, не допустила його публікації.

У наступні тижні й місяці, коли дедалі очевиднішою ставала можливість німецько-польського конфлікту, перед українськими політичними угрупованнями постало завдання дати чітку оцінку нової міжнародної політичної кризи. Цьому було присвячене спеціальне засідання ЦК УНДО, що відбулося 22 квітня 1939 р. У доповіді голови партії В. Мудрого проаналізовано ситуацію, що склалася. Розглядаючи розвиток українського питання на тлі формування двох величезних блоків держав, протиборство яких наближало світ до катастрофи, промовець зазначав, що після падіння Карпатської України воно втратило свою актуальність. Однак, не виключаючи, що в майбутній війні українська справа може знову опинитися у центрі подій, В. Мудрий вважав цей факт не дуже втішним для українців, оскільки у тій великій грі український народ мав стати не підметом, а предметом зацікавлених сил¹⁵⁹.

¹⁵⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 219, арк. 4—4 зв.

¹⁵⁷ Там же е.— Арк. 4 зв.— 5.

¹⁵⁸ Українці! // Діло.— 1939.— 25 берез.

¹⁵⁹ Національна політика.— 1939.— 30 квіт.

Край навіть всупереч волі його корінного населення міг бути втягнений у крутіж потрясінь. І українські політичні сили не могли якось запобігти цьому або спрямувати хід подій у вигідному для себе руслі. Але й не могли вони залишатися у ролі пасивних спостерігачів перед тими загрозами, які нависли. Усвідомлюючи ці реалії, більшість українських політиків вбачала свою мету передусім у збереженні біологічного існування народу та його здобутків¹⁶⁰. Для реалізації цієї мети насамперед необхідно було врегулювати взаємини з державою і польським суспільством.

Українсько-польські відносини займали у діяльності українських політичних угруповань в останні передвоєнні місяці чільне місце. Увага до цих взаємин була викликана активізацією антиукраїнських репресивних дій органів безпеки, прикордонної служби і цензури та акцій польських громадських організацій особливо на завершальній стадії "чехо-словацької кризи". Дальше посилення такого політичного курсу держави могло мати для українського суспільства дуже тяжкі наслідки і в умовах нових міжнародних потрясінь завдати йому непоправних втрат.

Припущення щодо можливості спроб польської сторони скористатися поразкою українців у Закарпатті для посилення своїх позицій супроти українського населення у Західній Україні висловлювалося уже на засіданні Контактного Комітету 16 березня 1939 р. Вони спиралися на публікації польських націоналістичних видань, які закликали до посилення протиукраїнського наступу¹⁶¹.

Водночас українські політичні лідери вважали ситуацію в західноукраїнському суспільстві, що склалася після падіння Карпатської України, сприятливою для урегулювання польсько-українських взаємин. О. Назарук у листі до польського громадського діяча з консервативного табору графа Станіслава Лося 16 березня 1939 р. підкреслював, що "ніколи досі не було ліпшого моменту до зміни стосунків між українцями і поляками, як на тлі тої дуже болісної для нас трагедії"¹⁶². Подібної думки дотримувалися й інші члени КК та близькі до нього особи¹⁶³.

Саме на цей час припадають перші спроби з українського боку з'ясувати можливості для польсько-українського діалогу. В контексті сказаного привертає увагу візит до Варшави наприкінці березня 1939 р. ректора Львівської духовної академії Йосифа Сліпого та його контакти з високими урядовими чинниками. За браком даних важко відтворити цю подію у подробицях, але торкнемося лише одного її моменту — зустрічі Й. Сліпого з віце-міністром закордонних справ Яном Шембеком 27 березня, що знайшла відображення у щоденнику останнього. Резюмуючи враження від візиту Й. Сліпого, Я. Шембек у розмові зі своїм шефом — міністром закордонних справ Юзефом Беком, зауважував, що "приходив він (Сліпий) не без певної мети, скоріше скидалося на те, що виконував він у Варшаві спеціальну місію зондування настроїв, чи не можна почати переговори з українцями на внутрішній платформі"¹⁶⁴. Можна здогаду-

¹⁶⁰ Лисяк П. Політичні веснянки // Національна політика.— 1939.— 23 квіт.

¹⁶¹ ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 219, арк. 3 зв.

¹⁶² Там же.— Спр. 240, арк. 25.

¹⁶³ Діло.— 1939.— 31 берез.

¹⁶⁴ Rok 1939 w notatkach Jana Szembeka // Zycie Literackie.— 1973.— N 28.

ватись, що Й. Сліпий діяв за дорученням митрополита А. Шептицького і групи політиків, які належали до Контактного Комітету.

Певна роль у пошуках налагодження взаємин з польським суспільством належала контактам з польськими політичними осередками, які засуджували антиукраїнські дії польської адміністрації та націоналістичних кіл. Одним з таких спільних заходів, що став уже на той час традиційним, були зустрічі представників гурту польських консерваторів і верхівки УНДО. Ці зібрання, за свідченням їх учасника І. Кедрина-Рудницького, "мали ту вартість, що дозволяли обом сторонам краще пізнавати існуючу політичну ситуацію, пізнавати теж людей і їхній спосіб мислення"¹⁶⁵. На черговій зустрічі 3 травня 1939 р. було обговорено актуальний стан українсько-польських відносин і шляхи їх поліпшення. З польського боку тут був представлений доволі широкий політичний спектр. Поряд з відомими консервативними діячами Петром Дуніним-Борковським та Олександром Бохенським у зустрічі взяли участь політики від демократичних та соціалістичних угруповань. Українську сторону на цей раз репрезентували не лише націонал-демократи (В. Мудрий, В. Кузьмович, І. Кедрин-Рудницький і О. Луцький), а й соціал-радикали (М. Матчак) і соціал-демократи (В. Старосольський). При цьому половина з українських представників були членами Контактного Комітету, що дає підстави припускати причетність Комітету до організації зустрічі¹⁶⁶.

Підтвердивши прагнення до врегулювання відносин з державою і польським суспільством, українські політики виклали своє бачення цього врегулювання; вони сформулювали низку вимог щодо зміни національної політики уряду. Центральне місце в них займали такі постулати: визнання національної окремішності українців і надання їм територіальної автономії у рамках польської держави¹⁶⁷. Польські представники висловлювали готовність працювати для налагодження нормального співжиття українців і поляків у Галичині. Вони пропонували спрямувати зусилля на підготовку у польському суспільстві opinii, що сприяла б розумінню української позиції¹⁶⁸.

Подібні контакти (а в останні передвоєнні місяці він був не єдиним)¹⁶⁹ сприяли взаєморозумінню між певними групами інтелігенції з обох боків. Але відсутність у них з польського боку провідних діячів правлячого табору і представників центральної та місцевої адміністрації майже позбавляла їх практичного значення. Так, зрештою, розцінили названу зустріч на засіданні Контактного Комітету 8 травня 1939 р., що розглянуло, зокрема, проблему українсько-польських відносин. Референт з цього питання О. Назарук висловився за ведення переговорів з польською стороною, мотивуючи цю свою думку потребою нейтралізувати гостроту внутрішньополітичної ситуації¹⁷⁰.

¹⁶⁵ Кедрин І. Життя—Події—Люди.— С. 159.

¹⁶⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 219, арк. 23 зв.

¹⁶⁷ Там же.— Арк. 26.

¹⁶⁸ Там же.— Арк. 23 зв.— 24 зв.

¹⁶⁹ Див.: Діло.— 1939.— 13 черв.

¹⁷⁰ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 219, арк. 22.

М. Стахів підтримував цю позицію, вважаючи за доцільне вести діалог передусім з урядовими чинниками різних рівнів та представниками правлячого табору — так званого “Obozu Zjednoczenia Narodowego” (ОЗН)¹⁷¹. Розмірковуючи над засадами української політики щодо поляків, Д. Левицький схилявся до політики “не заогнювання відносин, розуміється без понижування гідності”¹⁷². Обережнішу позицію з огляду на складність міжнародної і внутрішньополітичної ситуації пропонував зайняти В. Кузьмович. “В нашому інтересі, — говорив він, — стояти якнайдовше на становищі обсерватора, але потому треба рішатися. Виключаю фронт радянський. Лишаються два фронти: німецький або протинімецький”¹⁷³.

Окрему точку зору на подальші українсько-польські взаємини мав Д. Паліїв. Відомості про це знаходимо в історичних дослідженнях. Як свідчить П. Мірчук, Д. Паліїв під час загострення німецько-польського дипломатичного конфлікту відстоював думку, що в разі вибуху війни українці повинні підняти загальне протипольське повстання. Цей план, що зродився в колах львівської “Молодої громади”, товариства колишніх старшин УГА, до якого належав і Д. Паліїв, зацікавив крайову екзекутиву ОУН і розглядався закордонним Проводом Українських Націоналістів (ПУН)¹⁷⁴.

Ця версія видається правдоподібною. Вона, зокрема, дає можливість пояснити одну з причин того, що з середини квітня 1939 р. провідник ФНС раптом втратив інтерес до КК і перестав відвідувати його засідання. Згодом від ідеї організації повстання довелося відмовитися. Змінилося і ставлення Д. Паліїва до Польщі¹⁷⁵.

Тим часом представники УНДО і УПР зробили спробу розпочати діалог з урядом на тему подальших українсько-польських відносин. 25 травня 1939 р. В. Мудрий і В. Целевич мали зустріч з головою Ради Міністрів Польщі Ф. Славой-Складковським. Уявлення про перебіг візиту нам дає інформація, яку подав В. Мудрий на засіданні Контактного Комітету 26 травня. Можна припускати, що з членами Комітету узгоджувалася диспозиція до переговорів у Варшаві. Атмосфера переговорів була більш як прохолодною. Голова уряду перекладав відповідальність за загострення польсько-українських взаємин на українську сторону. Його невдоволення викликала навіть доволі поміркована промова В. Мудрого на засіданні ЦК УНДО 22 квітня 1939 р. та вимога українських представників про виконання Польщею своїх міжнародних зобов'язань, зокрема надання українським землям територіальної автономії. “Автономії ніхто вам в Польщі не дасть”, — заявив прем'єр безапеляційно¹⁷⁶. Подібною була його реакція і на слова В. Мудрого про доцільність мати урядову програму розв'язання українського питання. “Та це не Австрія [...] То вона мала програму”¹⁷⁷, — відрізав голова уряду. Бесіда показала, що надії укра-

¹⁷¹ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 219, арк. 22—23, 27 зв.

¹⁷² Там же.— Арк. 27 зв.— 28.

¹⁷³ Там же.— Арк. 28.

¹⁷⁴ Мірчук П. Нарис історії ОУН. 1920—1939.— Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк, 1968.— Т. 1.— С. 584—585.

¹⁷⁵ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 220, арк. 57 зв.

¹⁷⁶ Там же.— Спр. 219, арк. 57 зв.

¹⁷⁷ Там же.— Арк. 57 зв.— 58.

їнських політиків на реформи, які б унормували і поліпшили становище українців у Польщі, не мали ніяких підстав.

Жорстку позицію Ф. Славой-Складковського у переговорах з українськими представниками можна пояснити насамперед змінами у національній політиці режиму. На той час уряд Польщі завершив випрацювання таємної програми "зміцнення польськості" так званої Східної Малопольщі, як в офіційному лексиконі іменувалася Галичина. У спеціальній ухвалі Ради Міністрів накреслено цілий ряд довготривалих заходів, що передбачали в кінцевому підсумку досягнення остаточного злиття західноукраїнських земель з цілістю Речі Посполитої, а точніше, з корінними польськими територіями. Поряд з інтенсифікацією польського сільського та міського осадництва, індустріалізацією і урбанізацією, посиленням української еміграції за кордон, у ній йшлося про загострення адміністративно-поліційного режиму в краї, спольщення управлінського персоналу, розширення мережі польських суспільних і мілітарних організацій¹⁷⁸. Таким чином, уряд започатковував новий політичний курс щодо українців, який міг посилити зростання польсько-українського антагонізму.

На тлі загрозливого напруження як зовнішніх, так і внутрішніх політичних відносин справа національної консолідації виступала як найважливіший імператив українського організованого громадянства.

Втім, уже перші кроки співпраці представників партій у Контактному Комітеті після вступу до нього керівництва УНДО давали підстави сподіватися на створення невдовзі єдиного українського фронту. На явні ознаки його формування вказували у своїх звітах про суспільно-політичну ситуацію у березні 1939 р. львівські воеводські власті¹⁷⁹. Виявом поступу на шляху міжпартійного порозуміння була спільна протестаційна акція майже усіх провідних українських партій та організацій проти урядової практики парцеляції землі у Західній Україні. Заяву з вимогами про надання українському селянству широких прав набувати землю та про припинення польської земельної колонізації підписали лідери УНДО, УСДП, УСРП, Дружини Княгині Ольги та ФНС¹⁸⁰. Щоправда, цензура черговий раз конфіскувала номер газети, у якому публікувалася ця декларація.

Важливою ділянкою, у якій провідникам партій та організацій вдалося налагодити взаєморозуміння, були вибори до органів місцевого самоврядування, що відбувалися на початку 1939 р. У процесі підготовки до виборів за домовленістю керівних органів партій і друп у Львові та у ряді повітів виникли коаліційні виборчі комітети. Особлива увага була звернена на вибори до міської ради Львова. Тут утворено спільний виборчий комітет, до складу якого входили представники усіх основних політичних та громадських середовищ¹⁸¹. Однак виборча кампанія через

¹⁷⁸ Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921—1939.— Wrocław... 1979.— S. 238.

¹⁷⁹ ДАЛО, ф. 1, оп. 52, спр. 2808, арк. 85.

¹⁸⁰ Земля українському народові! // Діло.— 1939.— 7 берез.

¹⁸¹ ДАЛО, ф. 1, оп. 52, спр. 2808, арк. 85.

протицію адміністрації не принесла українцям успіхів ні у провінції, ні у Львові¹⁸².

Перші прояви порозуміння, проте, не мали дальшого розвитку. Навесні 1939 р. знову ускладнилися відносини в українській суспільності. Падіння Карпатської України спричинило загострення взаємин між легальними політичними силами і націоналістичним підпіллям. Політичні партії та організації, представлені у Контактному Комітеті, вбачали одну з головних причин цієї поразки в політиці ОУН, яка мала значний вплив на державницькі змагання у Закарпатті. У свою чергу націоналістичні лідери гостро критикували так званий органічний сектор і особливо УНДО, звинувачуючи їх у капітуляції перед державою.

Ці колізії знайшли відображення у діяльності КК. Упродовж кількох засідань у березні—травні 1939 р. члени Комітету займалися обговоренням відповіді на випущену у лютому 1939 р. відозву нового провідника ОУН Андрія Мельника, який замінив на цьому посту вбитого у травні 1938 р. більшовицьким агентом Євгена Коновальця. Зміст документа, що зображав керівника ОУН вождем нації, а український націоналізм єдиним і визнаним носієм чинної боротьби і містив звинувачення на адресу легальних партій, викликав гостру реакцію учасників зібрань. Більшість з них висловлювалася за те, щоб публічно відмежуватися від ОУН і піддати її осудові. На цьому наполягали В. Мудрий, Д. Левицький, О. Назарук, М. Стахів і М. Рудницька. Вбачаючи у націоналістичному підпіллі конкуруючий рух, який своєю активною діяльністю підриває довір'я мас до УНДО, В. Мудрий вважав за доцільне використати поразку у Закарпатті для нанесення політичного удару по ОУН. "Тепер найвідповідніша пора розправитися з націоналістами [...] Нагода знаменита", — заявив він на засіданні 20 березня¹⁸³.

В. Кузьмович вважав політично недоцільним доводити справу до загальної конфронтації усіх легальних угруповань з ОУН. Розгортання кампанії проти націоналізму, на його думку, означало б сильний удар по молоді, яка становила його опору. Характеризуючи момент як невідповідний для такого спільного виступу проти ОУН, В. Кузьмович нагадав про ті великі жертви, яких вона зазнала у недавніх боях на захист Карпатської України¹⁸⁴. Відмовився від участі в публічному колективному осуді ОУН і лідер ФНС Д. Паліїв¹⁸⁵.

Врешті по довгих дискусіях представники УНДО, УСРП і УНО ухвалили опублікувати полемічну брошуру, спрямовану проти ОУН. Текст праці під назвою "Підпільний націоналізм" підготував О. Назарук¹⁸⁶. Однак вона за браком часу так і не побачила світу. Посилення взаємного поборювання між легальними політичними угрупованнями і підпіллям поглиблювало лінію поділу в українському національному русі, руйнуючи ідею його згуртування.

¹⁸² Див.: *Ще одне польське — ні!* Політична вимова виборів до Львівської міської Ради // Національна політика. — 1939. — 4 черв.

¹⁸³ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 219, арк. 8 зв. — 9.

¹⁸⁴ Там же. — Арк. 13 зв.

¹⁸⁵ Там же. — Арк. 10—10 зв.

¹⁸⁶ Там же. — Арк. 33; спр. 126, арк. 1—28.

Міжнародні потрясіння та внутрішньополітична напруга позначилися на діяльності і самого осередку консолідації — Контактного Комітету. З кінця березня 1939 р. у ньому розгорілися суперечки між представниками УНДО і УСРП, з одного боку, і ФНС — з другого щодо оцінки та ставлення до ОУН. Через це Д. Паліїв і С. Герасимович майже припинили свою участь у засіданнях Комітету. Оскільки від діяльності у КК практично відійшов голова УСРП В. Старосольський, а О. Назарук утримувався від участі у спільних акціях, організовуваних Комітетом, то можна говорити про вияв кризи у міжпартійних взаєминах. Д. Левицький на засіданні 11 травня констатував, що без ФНС і УСДП в Контактному Комітеті виникла “люка” (прогалина)¹⁸⁷.

Влітку нову суперечку викликала ситуація, що склалася у керівництві товариства “Просвіта”. На черговому загальному з’їзді товариства, що відбувся у Львові 8 червня 1939 р., при підтримці Д. Паліїва до керівництва обрано групу осіб з націоналістичного табору (В. Глібовицький, Б. Кравців та інші). Внаслідок цього провідна роль УНДО у товаристві “Просвіта” опинилася під загрозою. Від кінця травня упродовж місяця КК займався обговоренням і укладанням організаційних справ “Просвіти”. Лідери націонал-демократів і соціал-радикалів розцінювали наслідки загального з’їзду товариства як переворот на користь націоналістичних сил, як відхід його від позапартійних позицій. Вони звинувачували Д. Паліїва у недотриманні попередньої домовленості щодо складу головного відділу “Просвіти” між членами КК напередодні з’їзду і вимагали скасування проведених виборів¹⁸⁸. При цьому представники УНДО, УСРП, ДКО у Комітеті виявили схильність до компромісу з націоналістами у творенні відділу товариства. Подібну позицію зайняв М. Стахів, який пропонував готувати новий загальний з’їзд, діючи під гаслом “Консолідація всіх національних сил на просвітньому полі”¹⁸⁹. Тим часом львівське міське староство анулювало результати виборів головного відділу товариства “Просвіта”. Таким чином, відкривалася можливість для пошуку порозуміння між різними політичними течіями на ґрунті найавторитетнішої громадської організації українців.

Новий тур дискусій у Контактному Комітеті навесні та влітку 1939 р. забрав чимало часу та енергії у його учасників. Та практичних зусиль з метою широкого міжпартійного порозуміння у цей час не вживалося. Стриманість Контактного Комітету щодо формування якогось загальнонаціонального осередку в ті напружені передвоєнні місяці можна пояснити, зокрема, прагненням уникнути репресій властей, які будь-який рішучий захід українців у цій справі розцінювали як протидержавну акцію. Саме на цей бік політичної тактики легальних угруповань, здається, наголошував В. Мудрий, коли на засіданні 27 червня 1939 р. говорив: “Ми можемо лише не датися спровокувати [...]”¹⁹⁰.

А втім, на сторінках української політичної преси йшло жваве обговорення проблеми консолідації усіх національних сил. Більшість авторів публікацій, серед яких були і члени Контактного Комітету, сходилися

¹⁸⁷ ЦДІА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 219, арк. 33.

¹⁸⁸ Там же.— Арк. 79—79 зв.

¹⁸⁹ Там же.— Арк. 81—82.

¹⁹⁰ Там же.— Арк. 87.

на тому, що основним наказом українського організованого громадянства в ситуації, що склалася, є якнайшвидше створення єдиного керівного органу — Українського Національного Проводу (УНП)¹⁹¹. Щоправда, у візії такого національно-політичного осередку були серйозні розбіжності.

Ці задуми стали набирати конкретних обрисів лиш під кінець серпня 1939 р., особливо під впливом укладення німецько-радянського договору про ненапад. Практичне втілення їх у життя заініціювало керівництво УНДО. Про це йшлося на з'їзді Народного Комітету партії, що відбувся 24 серпня у Львові. Виходячи з того, що в існуючій міжнародній ситуації українці стоять перед можливістю “далекосяжних політичних подій і потрясень”, які можуть вимагати від них найбільш відповідальних рішень за власну долю, резолюція з'їзду висувала як першочергове завдання українського народу в даний історичний момент — “змагати до втворення одноцілого національного Проводу”¹⁹². Ідея створення єдиного національного центру, яку підтримав глава Греко-Католицької Церкви митрополит А. Шептицький, була винесена на розгляд членів Контактного Комітету. Деякі подробиці початкової стадії цього процесу подав О. Назарук у листі до ректора духовної семінарії в Станиславові о. А. Бойчука 27 серпня 1939 р.: “[...] за апробатою Св. Юра твориться тут на гвалт щось в роді Національної Ради. Кузьмович вже приходив до мене в тій справі [...]”¹⁹³.

28 і 30 серпня 1939 р. Контактний Комітет (за відсутності представників ФНС і УСДП) обговорював концепцію такого керівного осередку, причому на другому засіданні була представлена офіційна точка зору президії УНДО. Інформуючи присутніх про рішення УНДО негайно приступити до творення національного проводу, Д. Левицький звернув увагу на істотні зміни у політиці партії, зокрема, вказав про намір повернутися до первісних засад партійної програми, що включали як головне завдання побудову власної держави¹⁹⁴. Представники УНДО пропонували взяти за основу формування національного проводу існуючу партійну систему у поєднанні з принципом персонального добору, причому включені до його складу особи виступали б не як представники партій, а стояли б на позапартійних позиціях¹⁹⁵. Ундівська схема УНП містила певні поступки на користь інших партій. Проте представники останніх поставилися до неї доволі стримано, висловили цілий ряд застережень, вимагаючи подання на розгляд КК і керівних органів партій та організацій проектів відповідних установчих документів¹⁹⁶. Наступне засідання вирішено призначити на четвер, 31 серпня 1939 р. На засідання, що відбувалося у канцелярії УНДО, з'явилося 11 осіб. Не маємо їх списку, але на основі

¹⁹¹ Б[абій] О. Чи можливий один національний Провід? // Батьківщина.— 1939.— 14 трав., Паліїв Д. Найпевніша зброя // Батьківщина.— 1939.— 2 лип.; Провід, але який, куди і як? // Громадський голос.— 1939.— 10 черв.; Левицький Д. Від великих проблем до конструктивної праці // Діло.— 1939.— 27 лип.; План і Провід.— Новий час.— 1939.— 31 лип.; Левицький К. Партійне суперництво та авторитетний провід // Діло.— 1939.— 10 серп. та інші.

¹⁹² Резолюції Народного Комітету УНДО // Діло.— 1939.— 26 серп.

¹⁹³ ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 135, арк. 138.

¹⁹⁴ Там же.— Спр. 220, арк. 61 зв.

¹⁹⁵ Там же.— Арк. 59—59 зв.

¹⁹⁶ Там же.— Арк. 62—62 зв.

щоденникових записів О. Назарука та змісту його листа до о. А. Бойчука від 1 вересня 1939 р. можна відтворити його більшу частину¹⁹⁷. У зібранні взяло участь 8 провідних діячів партій та організацій, що входили до КК. При цьому не викликає сумнівів присутність шістьох членів Комітету: В. Мудрого, Д. Левицького, В. Кузьмовича, М. Рудницької, М. Стахіва і О. Назарука. Що ж до інших двох членів, то можна лише припускати, що це були Д. Паліїв і В. Старосольський. Крім того, у засіданні брали участь ще 3 нових особи, у тому числі відомий ундівський діяч Франц Свістель і, правдоподібно, член тієї ж партії Мирослав Кальба.

Нарада тривала недовго. Представники УНДО вручили присутнім проекти документів: 1) Конституції Українського Національного Проводу; 2) Правильника устрою, організації праці та компетенції УНП; 3) Маніфесту до народу; 4) Особового складу УНП; 5) Декларації евентуального Конгресу Українських Громадян і 6) Запрошення на конгрес¹⁹⁸.

У проекти конституції окреслено головне завдання Українського Національного Проводу — “скоонсолідувати і скоординувати політичні та громадянські сили Українського Народу в Польщі”. Пропонована засада формування УНП — “особистого підбору та громадянського стажу з усіх ділянок українського зорганізованого життя” — фактично зігнорували один з основних спірних пунктів про місце і роль партій в суспільному житті. Доволі туманно сформульовано функції УНП: репрезентувати український народ в Польщі та окреслювати “українську політичну рацію” та згідно з нею порядкувати українським національним життям. Відношення національного проводу до національних політичних організацій та інших осередків національного життя мав визначити правильник¹⁹⁹.

Згідно з проектом “Правильника устрою, організації праці та компетенції УНП” передбачалася тричленна структура Українського Національного Проводу. Він мав складатися із: а) Почесної президії, до якої входили 6 найвищі українські церковні ієрархи; б) президії з 11 членів; в) Головної ради, що включала 6 членів президії та 24 членів ради. На тих же засадах мали формуватися воєводські, повітові, волосні, громадські проводи²⁰⁰. Правильник наділяв УНП, як своєрідний національний парламент, широкою компетенцією у внутрішніх і зовнішніх політичних справах, обмежуючи водночас прерогативи інших українських політичних організацій²⁰¹. Виконавчим органом його мала бути президія.

Керівництво УНДО запропонувало і персональний склад УНП. Почесну президію мали скласти митрополит А. Шептицький, станіславівський єпископ Г. Хомишин і перемишльський єпископ Йосафат Коциловський. Президентом планувався К. Левицький, віце-президентами — В. Мудрий, І. Макух і Д. Паліїв, секретарем — В. Кузьмович. Крім того, до складу президії мали увійти С. Витвицький, Д. Левицький, О. Луцький, А. Палій, М. Рудницька і М. Стахів²⁰². Члени УНДО мали чисельну перевагу як

¹⁹⁷ ЦДА України у Львові, ф. 359, оп. 1, спр. 220, арк. 63; спр. 135, арк. 140.

¹⁹⁸ Там же.— Арк. 140.

¹⁹⁹ Там же.— Арк. 1, ф. 334, оп. 1, спр. 20.

²⁰⁰ Там же.— Арк. 6.

²⁰¹ Там же.— Арк. 7.

²⁰² Там же.— Арк. 9—9 зв.

у президії, так і в УНП загалом. Зауважимо, що активний учасник Контактного Комітету О. Назарук та голова Української соціал-демократичної партії В. Старосольський навіть не були включені до числа членів президії, а значилися серед звичайних членів ради.

В проекті маніфесту, який мав бути оголошений від імені новоствореного Українського Національного Проводу, містився "український національний наказ для західноукраїнської вітки нашого Народу". Характеризуючи існуючий політичний момент як початок історичної доби, в якій вирішується доля цілих народів і держав і в якій український народ знову стоїть перед можливістю своїми чинами і жертвами записувати карту історії, автори закликали дотримуватися поведінки, що впливала з екстремальних умов: зберігати спокій і рівновагу духа, виконувати свій громадянський обов'язок, упорядкувати українські справи і залишити усі суперечки; не шукати політичних орієнтацій²⁰³. Водночас у документі йшлося про необхідність бути готовими до швидких кардинальних змін в українському питанні. "Сьогодні нема реальних політичних умовин, щоб ми могли чи самі, чи в оперті на якусь приязну політичну силу здійснювати українську політичну ідею, — говорилося в ньому. — Однак такий момент може в короткій будуччині наступити і відтоді поставить до нас, до наших моральних, політичних та організаційних спроможностей якнайвищі вимоги. Не можемо сказати, коли це станеться"²⁰⁴.

Усвідомлюючи непевність ситуації, лідери УНДО квапили: обговорення запропонованих проектів призначено на суботу 2 вересня. Конституювання Українського Національного Проводу мало відбутися на Конгресі Українських Громадян, урочисте відкриття якого передбачалося о 12 годині 4 вересня 1939 р. в митрополічій палаті на площі Св. Юра у Львові. Показово, що для підкреслення серйозності моменту та поважності запланованої акції запрошення на Конгрес здійснювалося від імені митрополита²⁰⁵.

Зміст запропонованих документів не давав, однак, підстав сподіватися на швидке і легке досягнення взаємопорозуміння між різними політичними групами. О. Назарук у згаданому листі до А. Бойчука від 1 вересня піддав гострій критиці всі проекти, а особливо намір залучення єпископату церкви до політичних справ. Він вказував на недоцільність "взагалі давати наші імена й підписи під акцію людям, які хочуть виключно самі рішати, а наші імена й підписи уживати за параван"²⁰⁶. Прагнення керівництва УНДО нав'язати свою концепцію консолідації та здобути домінуючі позиції в УНП було сприйняте з невдоволенням представником УСРП М. Стахівим і, правдоподібно, М. Рудницькою²⁰⁷. Таким чином, унівська верхівка при розгляді своїх пропозицій у Контактному Комітеті могла зіткнутися з негативним ставленням лідерів усіх решти партій та організацій. Однак справа Українського Національного Проводу свого дальшого розвитку так і не отримала.

Удосвіта 1 вересня 1939 р. німецькі війська перейшли кордон і вторглися на територію Польщі. Розпочалася німецько-польська війна. Того ж

²⁰³ ЦДІА України у Львові, ф. 344, оп. 1, спр. 20, арк. 3.

²⁰⁴ Там же.— Арк. 3—4.

²⁰⁵ Там же.— Арк. 8.

²⁰⁶ Там же.— Ф. 359, оп. 1, спр. 135, арк. 140—140 зв.

²⁰⁷ Там же.— Арк. 138; спр. 220, арк. 58 зв.— 59.

дня В. Кузьмович від імені проводу УНДО повідомив членів КК про відкликання вручених їм проектів²⁰⁸. Привертає увагу поспішність, з якою керівники партій зрікалися свого задуму. Які мотиви стояли за цим їх кроком? Страх перед репресіями властей, які могли потрактувати спробу творення УНП в умовах воєнного часу як державну зраду? Чи невіра у можливість швидкого порозуміння з іншими угрупованнями? Напевне, і те, і інше. У кожному разі, ні лідери УНДО, ні представники інших партій не виявляли більше бажання продовжувати консолідаційні зусилля, і Контактний Комітет на цьому завершив свою діяльність.

* * *

Будь-яка спроба оцінки КК як історичної події вимагає врахування складностей та внутрішніх суперечностей у суспільно-політичному житті Західної України другої половини 30-х рр. Йдеться передусім про невідповідність між об'єктивними потребами українського національного руху в умовах назрівання нової війни і його суб'єктивним станом. Підставою для такого висновку є факт, що перед лицем прийдешніх міжнародних потрясінь, у вир яких неминуче мав бути втягнений український народ, усі західноукраїнські політичні течії легального спектру сходилися на думці про необхідність консолідації на ґрунті спільного захисту здобутків та самого існування нації, а при сприятливій кон'юктурі — і реалізації визвольних державницьких прагнень. Наслідком усвідомлення єдності цих загальнонаціональних прагнень було налагодження контактів між партіями і організаціями та створення відповідного представницького органу.

Покликаний до життя на хвилі прагнення народу та його провідників до згуртування, КК став єдиним на той час осередком зближення і взаємозв'язків більшості українських політичних угруповань, дискусій з актуальних проблем національного життя. Істотним результатом його майже дворічної діяльності було витворення атмосфери взаємного довір'я між лідерами партій та організацій і послаблення напруги відносин в українському суспільстві. Активне втручання Комітету в громадсько-політичне життя прискорило відмову проводу УНДО від збанкрутілої політики "нормалізації", сприяло внутрішній консолідації найбільшої української партії і зближенню її з іншими угрупованнями. Консолідаційні тенденції мали значний вплив на українське громадянство, але їх практична реалізація не пішла далі міжпартійних контактів.

Одною з головних причин невдачі широкого згуртування українських національних сил перед зовнішніми небезпеками була політична структура суспільства. У вирішальний момент ідеологічні та партійні поділи вступили у боротьбу з загальнонаціональними інтересами і взяли гору над ними. Це, зрозуміло, не знімає відповідальності з українських політиків за брак рішучих дій на подолання цього явища, що стало уже хронічним у національно-політичному житті.

Перебуваючи у полоні ілюзій з часів Першої світової війни, українські політичні кола не позбулися їх щодо можливого взаємозв'язку між

²⁰⁸ ЦДА України у Львові, ф. 344, оп. 1, спр. 135, арк. 140.

життєвими інтересами українців та політичними і стратегічними зацікавленнями європейських держав у регіоні. Шкідливою виявилася, зокрема, багатолітня концепція орієнтації українського національного руху “на всі цивілізовані європейські сили” (В. Мудрий)²⁰⁹. Такі погляди і надії при-
нижували значення закономірного у тих умовах гасла “віри у власні сили”, послаблювали волю і прагнення до єдності між різними політичними угрупованнями.

Колізії українського політичного життя, наче у фокусі, переплелися у діяльності Контактного Комітету і значною мірою спричинилися до того, що він не зміг виконати свого головного завдання. Комітет виявився неспроможним ні випрацювати добре обґрунтовану політичну платформу консолідації, ані розгорнути активних практичних дій з метою її реалізації.

Невдача консолідаційних зусиль була найхарактернішою ознакою не-
підготовленості українського організованого громадянства до початку Другої світової війни.

Mykhailo SHVAHULIAK

**LITTLE KNOWN FACTS OF THE POLITICAL LIFE
OF WESTERN UKRAINE ON THE EVE OF WORLD WAR II
(FROM THE HISTORY OF THE CONTACT COMMITTEE. 1937—1939)**

The article covers the history of the organization called the Contact Committee of Western Ukraine, its creation and activity. The emergence of the Committee is connected with the necessity for consolidation of national forces and formation of a new national and political centre of Ukrainians, an attempt of elaborating new political visions and creating the all-national leadership under the conditions of the reality which took place in Halychyna on the eve of World War II. Unfortunately, various collisions of Ukrainian political life prevented the Contact Committee from performing its tasks in a proper way.

²⁰⁹ Національна політика.— 1939.— 3 верес.